

**РОЗДІЛ 1 «ТРУДОВЕ ПРАВО»
ТА «ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»**

УДК 342.565.2:349.2(477)

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-03-01

Бесчастний В.

*Керівник Секретаріату
Конституційного Суду України,
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-4650-7371>*

Щербина В.

*професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-3468-117X>*

**ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ЯК СУБ'ЄКТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН**

Цю статтю присвячено визначенню особливостей правового статусу судді Конституційного Суду України як суб'єкта трудових відносин, обґрунтуванню необхідності та доцільності тих чи інших правових вимог до цієї категорії працівників.

Правовий статус судді Конституційного Суду України є спеціальним різновидом професійного статусу, який виявляє єдність і диференціацію правового статусу суддів в системі судоустрою України та суддів єдиного органу конституційної юрисдикції. Зміст правового статусу судді Конституційного Суду України становлять: вимоги до судді Конституційного Суду України; процедури набуття та припинення повноважень судді Конституційного Суду України; повноваження (права та обов'язки) судді Конституційного Суду України; гарантії діяльності судді Конституційного Суду України та юридична відповідальність судді Конституційного Суду України.

Першочергово слід говорити про формування професійних вимог до судді Конституційного Суду України, які є критеріями відбору осіб, які претендують на зайняття цієї посади: вимоги до єдиного громадянства України, знання і розуміння державної мови, володіння іноземними мовами, наявності вищої юридичної освіти. Відбулися зміни в тривалості стажу професійної діяльності та формулювання сфер їх здобуття. Також треба передбачити для претендентів на посади суддів Конституційного Суду України ценз осілості у 10 років, так як і для тих, хто претендує на посаду Президента України.

Аналіз Методології оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права виявив не обґрунтоване розширення змісту критерію «високі моральні якості». Для оцінки моральних якостей претендентів на посаду судді Конституційного Суду України необхідно використовувати ценз законслухняності. Методологія також визначила перелік знань, необхідних для виконання повноважень судді Конституційного Суду, що не

відповідає Закону «Про Конституційний Суд України» 2017 р. та КЗпП України. Органом, який визначає рівень компетентності у сфері права для суддів Конституційного Суду України є Конституційний Суд. Дорадча група уповноважена законом лише визначати методологію оцінювання цього рівня.

Систему знань, необхідних для виконання повноважень судді Конституційного Суду, складають: а) знання, які формують правосвідомість судді; б) знання, які формують правовий світогляд судді; в) знання, які формують глибоке розуміння національної і міжнародної правових систем; г) знання про Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції; ґ) знання, які формують практичні навички правника (правила тлумачення, правозастосування, юридичної аргументації, юридичної техніки тощо).

Професійна діяльність судді органу конституційної юрисдикції потребує не стільки правозастосовчих навичок, стільки здатності до науково-дослідницької роботи, тобто наявності навичок ученого. Запровадження конкурсного відбору на посади суддів Конституційного Суду України та доповнення Закону «Про Конституційний Суд України» 2017 р. главою 2¹, у нинішній її редакції, занадто ускладнило механізм відбору суддів, не ддало йому прозорості. Положення цієї глави Закону «переклали» відповідальність за проведення конкурсу із суб'єктів, яких уповноважувала на це ст. 10-1 Закону, на Дорадчу групу. Необхідно створити Конкурсну комісію при Конституційному Суді (за аналогією з Дорадчою групою) та наділити її повноваженнями, необхідними для оцінки претендентів на посаду судді цього Суду.

Конституційні зміни 2016 р. заклали основи забезпечення більшої незалежності для суддів Конституційного Суду, шляхом змін у порядку набуття цим працівником юридичних можливостей для здійснення професійної діяльності, припинення повноважень і звільнення суддів цього Суду з посади за різними підставами і різними процедурами. Суддя наділяється статусними, функціональними та соціально-особистісними правами. Обов'язки судді Конституційного суду України сформульовані у Конституції і Законі досить розпливчато. Гарантії незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України практично ідентичні тим, що установлені у Конституції для суддів судів системи судоустрою, за деякими нюансами, обумовленими статусом органу конституційної юрисдикції. Належне матеріальне забезпечення суддів, як гарантія неупередженого здійснення правосуддя, знайшло закріплення на рівні офіційної конституційної доктрини, творцем якої є Конституційний Суд України.

Ключові слова: правовий статус судді, трудові відносини, професійні вимоги до судді, орган, який визначає рівень компетентності, високі моральні якості, рівень компетентності у сфері права, гарантії незалежності діяльності.

This article is devoted to determining the features of the legal status of a judge of the Constitutional Court of Ukraine as a subject of labor relations, substantiating the necessity and expediency of certain legal requirements for this category of employees.

The legal status of a judge of the Constitutional Court of Ukraine is a special type of professional status, which reveals the unity and differentiation of the legal status of judges in the judicial system of Ukraine and judges of a single body of constitutional jurisdiction. The content of the legal status of a judge of the Constitutional Court of Ukraine consists of: requirements for a judge of the Constitutional Court of Ukraine; procedures for acquiring and terminating the powers of a judge of the Constitutional Court of Ukraine; powers (rights and obligations) of a

judge of the Constitutional Court of Ukraine; guarantees of the activities of a judge of the Constitutional Court of Ukraine and legal liability of a judge of the Constitutional Court of Ukraine.

First of all, it is necessary to talk about the formation of professional requirements for a judge of the Constitutional Court of Ukraine, which are the criteria for selecting persons applying for this position: requirements for a single citizenship of Ukraine, knowledge and understanding of the state language, proficiency in foreign languages, and the presence of a higher legal education. There have been changes in the length of professional experience and the formulation of the areas of their acquisition. It is also necessary to provide for a residency requirement of 10 years for applicants for the positions of judges of the Constitutional Court of Ukraine, as well as for those applying for the position of President of Ukraine.

Analysis of the Methodology for assessing moral qualities and the level of competence in the field of law revealed an unfounded expansion of the content of the criterion «high moral qualities». To assess the moral qualities of applicants for the position of a judge of the Constitutional Court of Ukraine, it is necessary to use the qualification of lawfulness. The methodology also determined the list of knowledge necessary to perform the powers of a judge of the Constitutional Court, which does not comply with the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» of 2017 and the Code of Civil Procedure of Ukraine. The body that determines the level of competence in the field of law for judges of the Constitutional Court of Ukraine is the Constitutional Court. The Advisory Group is authorized by law only to determine the methodology for assessing this level.

The system of knowledge necessary to perform the powers of a judge of the Constitutional Court consists of: a) knowledge that forms the judge's legal awareness; b) knowledge that forms the judge's legal worldview; c) knowledge that forms a deep understanding of the national and international legal systems; d) knowledge about the Constitutional Court of Ukraine as a body of constitutional jurisdiction; e) knowledge that forms the practical skills of a lawyer (rules of interpretation, law application, legal argumentation, legal techniques, etc.).

The professional activity of a judge of a body of constitutional jurisdiction requires not so much law enforcement skills as the ability to conduct scientific research, that is, the skills of a scientist. The introduction of competitive selection for the positions of judges of the Constitutional Court of Ukraine and the addition of Chapter 2-1 to the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» of 2017, in its current wording, has overly complicated the mechanism of selecting judges and has not added transparency to it. The provisions of this chapter of the Law “transferred” responsibility for conducting the competition from the entities authorized to do so by Article 10-1 of the Law to the Advisory Group. It is necessary to create a Competition Commission under the Constitutional Court (by analogy with the Advisory Group) and grant it the powers necessary to evaluate applicants for the position of judge of this Court.

The 2016 constitutional amendments laid the foundations for ensuring greater independence for judges of the Constitutional Court, through changes in the procedure for this employee to acquire legal opportunities to carry out professional activities, termination of powers and dismissal of judges of this Court from office on various grounds and various procedures. A judge is endowed with status, functional and socio-personal rights. The duties of a judge of the Constitutional Court of Ukraine are formulated in the Constitution and the Law quite vaguely. The guarantees of independence and immunity of judges of the Constitutional Court of Ukraine are practically identical to those established in the Constitution for judges of courts of the judicial

system, with some nuances due to the status of a body of constitutional jurisdiction. Proper material support for judges, as a guarantee of impartial administration of justice, has been established at the level of official constitutional doctrine, the creator of which is the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: *the legal status of a judge, labor relations, professional requirements for a judge, the government agency that determines the level of competence, high moral qualities, level of competence in the field of law, guarantees of independence of activities.*

Вступ. Відповідно до ч. 1 ст. 147 Конституції України [1], Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції. Стаття 148 Конституції, у частині 1, вказує, що до складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України. За ч. 4 цієї статті, суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

О.В. Макогон зазначає, що праця людини не може бути відділена від людини та бути самостійним об'єктом товарно-грошових відносин, а є наслідком діяльності людини, що матеріалізується у фізичній формі чи в інший спосіб [2, с. 6]. С.В. Різник же, в аспекті дослідження конституційності нормативних актів, звертає увагу на те, що Конституційний Суд України, як офіційний орган державної влади, не може сприйматися абстрактно, без розуміння, що за безособовою інституцією діють конкретні судді, люди з недоліками, емоціями, вподобаннями, сильними і слабкими сторонами, вплив яких на здійснення правосуддя неможливо переоцінити. Тож неможливо оспорювати, що незаслужене набуття такого високого статусу особою, яка хоча й відповідає формальним вимогам, але не має блискучої фахової підготовки та не наділена найвищими моральними якостями, негативно відображається на результатах роботи Суду [3, с. 120].

Стаття 3 КЗпП України [4] «Регулювання трудових відносин», у частині 1 передбачає, що законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Виходячи з положень цієї статті Кодексу начебто не вбачається правового зв'язку статусу судді Конституційного Суду України з трудовими відносинами. Однак Регламент Конституційного Суду України [5] декілька разів вказує на перебування Суддів цього суду у трудових відносинах. Так, зокрема, п. 2 § 5 Регламенту передбачає, що Голова Суду, а у разі його відсутності – заступник Голови Суду або Суддя, який виконує обов'язки Голови Суду, видає розпорядження про припинення трудових відносин із Суддею в останній день повноважень Судді. Подібні положення містять §§ 6, 7, 8, 9, 10 Регламенту. Параграфи 11, 12 і 13 Регламенту говорять про «звільнення Судді з посади», а § 14 цього нормативного акту передбачає «звільнення з посади за власним бажанням».

Таким чином, можна первинно стверджувати, що суддя Конституційного Суду України — це працівник, який перебуває у трудових відносинах із роботодавцем, яким

виступає державний орган зі спеціальним статусом, що визначений Конституцією та окремим Законом.

Літературний огляд. Теоретична основа дослідження – наукові й навчальні праці учених-правників, як-от: Ю.Г. Барабаш, С.П. Головатий, М.С. Кельман, М.І. Козюбра, В.В. Лемак, О.В. Петришин, С.В. Різник, В.М. Шаповал та ін. Серед учених, які досліджували правове регулювання праці суддів Конституційного Суду України, варто виокремити таких як: В.І. Запорожець, О.М. Костюк, С.Ю. Обрусна, С.Б. Омелян, М.В. Савчин, Д.С. Терлецький, А.А. Яковлев та ін.

Дослідницька методологія. Для забезпечення достовірності результатів дослідження необхідно слідувати методологічній настанові, яку сформулював акад. О.В. Петришин: «У контексті пошуку актуальних підходів до праворозуміння сьогодні висувається насамперед вимоги щодо його чіткої спрямованості на вирішення практичних соціальних проблем та завдань, що не можливо без тісної взаємодії правознавства з іншими соціальними дисциплінами – філософськими, соціологічними, психологічними, етичними» [6, с. 11].

Дослідницькі результати. Метою цієї статті є визначення особливостей правового статусу судді Конституційного Суду України як суб'єкта трудових відносин, обґрунтування необхідності та доцільності тих чи інших правових вимог до цієї категорії працівників.

Обговорення дослідницьких результатів. С.Ю. Обрусна, досліджуючи проблеми реформування судової системи, зазначає, що «представники суддівського корпусу мають як громадяни України загальний правовий статус, як представники певної сфери – галузевий статус, як суб'єкти, що займаються певним видом професійної діяльності, – професійний статус та як особи, що займають відповідні посади, – посадовий статус» [8, с. 324].

У абзацах першому і другому пункту 4.2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду від 26 березня 2024 р. № 3-р(П)/2024 про єдиний статус суддів в Україні [7], Конституційний Суд вказує, що «професійні судді виконують конституційну функцію – здійснення правосуддя, чим обумовлений їх спеціальний правовий статус» (друге речення абзацу третього пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 5 квітня 2011 року № 3-рп/2011); «визначені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів є невід'ємним елементом їх статусу, поширюються на всіх суддів України та є необхідною умовою здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом» (друге речення абзацу п'ятого підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013).

Конституційний Суд України щодо єдиного статусу суддів наголошував, що «судді здійснюють правосуддя шляхом реалізації судової влади в межах повноважень, якими вони наділені відповідно до Основного Закону України та закону про судоустрій. Судді виконують свої обов'язки на професійній основі, мають однаковий юридичний статус, основу якого становлять спільні елементи, незалежно від місця суду в системі судоустрою чи від адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді. Однаковість юридичного статусу усіх суддів обумовлена, зокрема, наявністю єдиного порядку набуття статусу судді, сукупністю прав та обов'язків судді, єдністю юридичних гарантій, які надають суддям можливість бути неупередженими, об'єктивними, безсторонніми та незалежними. Із набуттям статусу судді пов'язане й набуття передбачених Конституцією та законами України гарантій незалежності»; «Конституція України закріплює однаковий юридичний статус суддів через систему гарантій забезпечення їх незалежності, яка є невід'ємною складовою їхнього статусу. Встановлена система гарантій незалежності суддів не є їхнім

особистим привілеєм, вона пов'язана з набуттям статусу судді, має юридичне призначення, спрямоване на захист прав і свобод людини і громадянина через здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом (суддею)»; «конституційне закріплення гарантій незалежності суддів спрямоване на унеможливлення будь-яких спроб впливу на суддю. Такий вплив є неприпустимим з огляду на положення частини другої статті 126 Конституції України» (абзаци третій, шостий підпункту 3.2, абзац десятий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018).

Правовий статус суддів конституційних судів країн континентального права М.С. Кельман характеризує наступним чином: по-перше, їх статус визначається нормами Конституції і законодавства відповідної країни, в якому закріплюються загальне призначення, мета і завдання цих судів; по-друге, створенням механізмів забезпечення незалежності суддів органів конституційної юрисдикції цих країн; по-третє, наявністю матеріальних і процесуальних норм, особливо в регламентах роботи органів конституційного контролю щодо взаємовідносин суддів між собою і керівництвом, встановленням в законодавстві особливих, підвищених гарантій забезпечення основоположних прав і свобод для суддів конституційних судів; по-четверте, створенням високої матеріальної забезпеченості суддів конституційних судів чи конституційної ради як особливої категорії державних посадових осіб [9, с. 15].

Правовий статус суддів Конституційного Суду України, на думку авторів посібника «Конституційна юрисдикція», може бути визначено як закріплене Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» правове становище особи на посаді судді Конституційного Суду України. За своєю сутністю, на їхню думку, правовий статус судді Конституційного Суду України є спеціальним різновидом професійного статусу, оскільки йдеться про виняткові правові можливості посадової особи органу конституційної юрисдикції, якій надаються відповідні правові можливості для ефективного здійснення своєї професійної діяльності. З цієї причини правовий статус судді Конституційного Суду України є спеціальним щодо як правового статусу суддів судів системи судоустрою, так і статусу посадових осіб будь-яких інших органів державної влади. Зважаючи на особливе функціональне призначення Конституційного Суду України, вихідні засади правового статусу судді Конституційного Суду України визначаються на найвищому нормативному рівні – нормами Конституції України [10, с. 69].

На наш погляд, така точка зору заслуговує на підтримку, оскільки найбільш чітко обґрунтовує єдність і диференціацію правового статусу суддів в системі судоустрою України та суддів єдиного органу конституційної юрисдикції.

Важливе практичне значення, у цьому аспекті, має питання змісту правового статусу судді Конституційного Суду України. Так, С.Ю. Обрусна вважає, що елементами правового статусу судді є службові права, службові обов'язки, повноваження та правосуб'єктність [8, с. 327]. На думку М.С. Кельмана, статус судді Конституційного Суду включає права та обов'язки особи, яка призначена на посаду судді, а також правові принципи, які виражають взаємовідносини судді, суспільства і держави (незалежність, недоторканність, рівність прав судді та ін.). Крім того, на його погляд, до статусу судді слід віднести і гарантії, які забезпечують виконання суддею його прав і обов'язків. У сукупності статус судді та його гарантії й визначають його правове становище [9, с. 18].

На наш погляд, слід доєднатися до точки зору авторів посібника «Конституційна юрисдикція», які вважають, що зміст правового статусу судді Конституційного Суду України становлять:

- вимоги до судді Конституційного Суду України;
- процедури набуття та припинення повноважень судді Конституційного Суду України;
- повноваження (права та обов'язки) судді Конституційного Суду України;
- гарантії діяльності судді Конституційного Суду України та юридична відповідальність судді Конституційного Суду України [10, с. 69].

Розглянемо кожний із елементів правового статусу суддів Конституційного Суду України більш детально.

На досить високі вимоги до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду, а саме: наявність відповідного громадянства, компетентність, віковий ценз, бездоганна репутація, вказує М.С. Кельман [9, с. 18]. Однак М.І. Козюбра дуже влучно зауважує, що «ні підвищення вікового цензу до сорока п'яти років, ні підвищення стажу до п'ятнадцяти років не принесе результатів, доки не зміниться менталітет, стиль мислення самих суддів» [23, с. 77]. А відповідальність за їхній підбір, оцінку досвіду, знань, мудрості та потенціалу мають серйозно усвідомити і в подальшому нести суб'єкти формування Конституційного Суду України [24, с. 106]. Отже можна стверджувати, що вчені і судді Конституційного Суду України занепокоєні проблемами формування якісного суддівського корпусу цього органу конституційної юрисдикції.

Перш за все йдеться про формування професійних вимог до судді Конституційного Суду України. На думку Джона Бріджа, оскільки механізм формування конституційного суду передбачає чітко визначені критерії й вимоги до кандидатів у члени органів конституційного правосуддя, то ця проблема досліджується у двох основних аспектах: по-перше, у контексті питань про компетентність кандидата в члени конституційного суду або ради (це вимога щодо високого рівня юридичної освіти і тривалого стажу фахової діяльності); і, по-друге, у частині засад, що стосуються несумісності мандата судді з іншим мандатом [22, с. 1]. Уявляється, що це дещо звужене бачення проблеми.

М.В. Бокоч звертає увагу на те, що й до конституційної реформи 2016 р., Основний Закон також чітко встановлював вимоги до особи, яка претендувала на посаду судді Конституційного Суду України [11, с. 68]. А саме, необхідно було мати громадянство України, досягти на день призначення 40 років, мати вищу юридичну освіту і стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше як 10 років, проживати в Україні протягом останніх 20 років та володіти державною мовою. Частина 1 ст. 16 Закону України «Про Конституційний Суд України» 1996 р. [25] встановлювала такі ж вимоги до судді Конституційного Суду України.

Частина 4 ст. 148 Конституції України та ч. 1 ст. 11 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. [12] передбачають загальні професійні вимоги до судді Конституційного Суду. Так, відповідно до положень Закону, які дублюють конституційні положення, суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності. Тобто

професійні вимоги до осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду України, у Конституції та спеціальному законі, дещо змінились.

Перша вимога до особи, яка претендує на посаду судді Конституційного Суду України — це наявність громадянства України. До прийняття 18 червня 2025 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» [13] з цією вимогою особливих проблем не виникало. Претендент надавав паспорт громадянина України, що підтверджувало факт громадянства України.

На думку деяких правників із прийняттям цього Закону також нічого не змінилося. Так, П. Марченко зазначає «Попри гучну назву – «Про внесення змін до законів України щодо реалізації права на набуття та збереження громадянства» – основна мета законопроекту № 11469 пов'язана із забезпеченням національної безпеки та покращенням демографічної кризи в Україні шляхом спрощення порядку набуття громадянства України. Але, як і раніше, в Україні буде діяти принцип єдиного громадянства, який означає, що незалежно від наявної кількості громадянств інших країн у правових відносинах з Україною така особа визнається лише громадянином України. Одразу зазначу, що чинна ст. 4 Конституції України встановлює, що в країні існує єдине громадянство. Це не заборона подвійного чи множинного громадянства. Це про той самий принцип єдиного громадянства, згідно з яким громадянин, який має український паспорт і декілька паспортів інших країн світу, все одно має права та обов'язки як громадянин України, перебуваючи в Україні» [14].

Якщо виходити з подібних точок зору, то держава Україна, в особі уповноважених органів, робить вигляд, що в особи, яка має громадянство України, а також громадянство інших держав, на території України виникають права і обов'язки тільки з державою Україна. Однак, варто нагадати, що особи, які набувають громадянства інших держав, також дають їм певні зобов'язання. Для прикладу візьмемо текст Присяги для набуття громадянства Канади: «Я клянуся (або підтверджую), що буду вірний Її Величності королеві Єлизаветі Другій, королеві Канади, її спадкоємцям і наступникам, і що я буду неухильно дотримуватися законів Канади, включаючи Конституцію, яка визнає і підтверджує права аборигенів і договірні права корінних народів, інуїтів і метисів, а також виконувати свої обов'язки як громадянин Канади» [Цит. за 15]. Отже, Присяга на здобуття громадянства — це клятва вірності, яка є обов'язковим етапом для тих, хто претендує на отримання громадянства. Більше того, прийняття присяги відбувається в урочистій обстановці в державному органі чи органі місцевого самоврядування (залежно від країни).

Тоді виникає питання: як співвіднести клятву на вірність іншій державі з положеннями ч. 7 ст. 148 Конституції України та ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Конституційний Суд України»? Відповідно до них суддя Конституційного Суду набуває повноважень з дня складення ним на спеціальному пленарному засіданні Суду присяги такого змісту: «Я (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді Конституційного Суду України, урочисто присягаю на вірність Україні, бути незалежним, чесним і сумлінним при виконанні високих обов'язків судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини». Особливо актуально у цій Присязі звучить проблема урочистого присягання на вірність Україні особою, яка вже дала урочисту обіцянку на вірність іншій державі. На наш погляд, цій проблемі необхідно присвятити окреме дослідження.

Володіння державною мовою Конституція і Закон розглядають як частину професійних компетентностей. І це цілком вірно. Як вважає О.В. Мінченко, епоха постмодерну зумовлює необхідність зміни і такої сфери суспільної діяльності, як правова, зокрема, у контексті посилення соціокультурного фактору. А виходячи з того, що *judex est lex loquens* (суддя – це промовляючий закон), та враховуючи значимість мови для формування світосприйняття, особливе місце серед соціокультурних чинників займає мова. Це було помічено німецькими ученими, які указали на необхідність поєднання лінгвістичних та правових аспектів епістемології права та застосування отриманих знань під час здійснення юридичної практичної діяльності. До речі, як відомо, ще Геракліт зазначав, що право є полемікою. У ситуації, де необхідно вирішити правову справу, слід працювати над текстом. Мова є інструментарієм правника. Однак мова не може спрямовувати його, вона лише надає йому слова, які він використовує для пошуку правильного рішення [16, с. 314]. Крім того, важливим є питання лінгвістичної підготовки, усного та писемного мовлення працівників законодавчих, правоохоронних та судових органів. Особливе значення має писемна мова при веденні процесуальних дій та укладання законодавчих документів. Уміння швидко, стисло й точно висловити та оформити думку, використовуючи необхідні мовні кліше, стандарти, є свідченням якісного володіння мовою [17].

Рівень володіння державною мовою визначається згідно з Порядком перевірки рівня володіння державною мовою [18]. Державний сертифікат про рівень володіння державною мовою – офіційний документ, що видає Національна комісія зі стандартів державної мови. Цей сертифікат засвідчує рівень володіння державною мовою особами, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, а також особами, які мають намір набути громадянство України [19]. Саме цей документ особа, яка претендує на посаду судді Конституційного Суду України, подає на підтвердження рівня володіння державною мовою.

Хоча знання і розуміння державної мови у професійній діяльності судді Конституційного Суду України, на наш погляд, має бути значно суттєвішим. Навіть якщо оперувати положеннями соціологічної школи права, де суддя при здійсненні правосуддя не зв'язаний нормами, адже головним є не юридичний припис, а сам правозастосовний процес, дія права, що дещо нівелює значимість лінгвістики у процесі пізнання та застосування права, однак навіть вона не заперечує у цілому необхідність реалізації принципу правової визначеності. Як і за природного розуміння права мова опосередковано впливає на дію права через світоглядні установки суддів, інших посадових осіб органів публічної влади [16, с. 150]. Отже, мова є невід'ємним чинником формування правової системи з певними традиціями, функціями, особливостями та властивостями. Мова становить національну першооснову при реформуванні правової системи, тому виокремлення мови права в самостійний розділ юриспруденції, який базується на синтезі лінгвістики та юриспруденції, позитивно вплине не лише на мову закону, а й у цілому на юридичну практику [20]. З таким розумінням проблем значення державної мови для сучасного правника важко не погодитися.

Тому можливо слушною є пропозиція Т.С. Богданевич про необхідність вироблення методики перевірки рівня знання державної мови кандидатом на посаду судді Конституційного Суду України, яку доцільно здійснювати в процесі проведення конкурсу на посаду. Це питання є надважливим у контексті правотлумачної діяльності Суду. Водночас, враховуючи те, що у своїй діяльності судді повинні керуватись практикою ЄСПЛ,

виникає необхідність дослідження його рішень і не тільки щодо України. Це вимагає від суддів та їхніх помічників належного рівня знання іноземної мови. Такий рівень, на думку вченої, має відповідати вимогам, що встановлюються до науковців (кандидатів та докторів наук) Міністерством освіти і науки України [21, с. 84].

Отже, юридична лінгвістика має стати складовою освітнього процесу підготовки вітчизняних правників, особливо зважаючи на європейський вектор розвитку України та залучення до європейських цінностей, що не може відбутися без адекватного розуміння правових концептів західної правової культури (і у цьому випадку важливим є володіння декількома мовами для розуміння оригінального правничого тексту на належному рівні). Опанування юридичною лінгвістикою дасть змогу приділяти належну увагу точності правничих формулювань. Правова семіотика має ввійти до структури загальнотеоретичної правничої науки, зокрема, загальної теорії права як складова і методології права, і розуміння права, і тлумачення права, і правової свідомості (відчуття права), і правотворення (правотворчості), і учення про структуру правової норми, а також до структури філософії права і юридичної компаративістики [16, с. 376, 220]. Усіма цими знаннями мають володіти судді Конституційного Суду України як найбільш кваліфіковані правники в державі.

Як зазначає С.Б. Омелян, досягнення певного віку та громадянство є також важливим критерієм для відбору кандидатів на посаду в органі конституційної юстиції, що безпосередньо стосується незалежності в діяльності майбутнього його члена [26, с. 60]. Віковий ценз для осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду України, не змінився – досягнення 40-річного віку. На думку Т.С. Богданевич, такий віковий ценз, наявність відповідного рівня освіти та досвіду як суто життєвого, так і професійного, є запорукою належного рівня здійснення суддею Конституційного Суду України своїх повноважень [21, с. 82].

Проте чи не найважливішою вимогою до кандидатів на посади в досліджуваному органі, на думку С.Б. Омеляна, є наявність юридичної освіти й відповідного стажу роботи в галузі права [26, с. 60]. Вимоги щодо наявності у претендентів на посади суддів Конституційного Суду України вищої юридичної освіти не змінилися.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України роз'яснила термін «професійна діяльність у сфері права» в аспекті вимог ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [28] щодо наявності юридичної освіти у претендентів на посаду. «У разі здобуття особою вищої юридичної освіти до набрання чинності Законом України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року або в умовах здійснення освітньої діяльності, що провадиться вищими навчальними закладами і започаткована до набрання чинності цим законом, таку особу може бути допущено до участі у доборі за умови отримання нею кваліфікаційних рівнів «спеціаліст», «магістр» та/або отримання диплома спеціаліста, магістра, або прирівняних до них» [27].

Відбулися зміни в тривалості стажу професійної діяльності та формулювання сфер їх здобуття. За Законом «Про Конституційний Суд України» 1996 р. треба було мати стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом (мається на увазі юридичний фах, оскільки Закон вимагав юридичної освіти – *прим. автор.*) не менше десяти років. Відповідно до Закону 2017 р. треба мати стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років.

ВККС України також роз'яснила термін «професійна діяльність у сфері права» наступним чином: «За змістом діяльність особи за спеціальністю у сфері права передбачає

розроблення або застосування норм права і має систематичний характер. Зокрема, діяльність протягом встановленого законом строку за спеціальністю: 1) у судах та органах судової влади; 2) в органах прокуратури; 3) в адвокатурі; 4) у нотаріаті; 5) органах державної влади та місцевого самоврядування; 6) в Президії Національної академії наук України та галузевих академії наук, а також у наукових та науково-педагогічних установах, організаціях та їх підрозділах, які діють в галузі права; 7) підприємствах, установах, організаціях, зокрема на керівних та адміністративних посадах, у разі якщо така діяльність або повноваження особи чи види діяльності органу, підприємства, установи, організації передбачали, зокрема, нормотворчість, правозастосування, правову допомогу, юридичне забезпечення діяльності, претензійну роботу, виконання судових рішень, юридичне представництво інтересів осіб, захист від кримінального обвинувачення». Таким чином, можна стверджувати, що зміст попереднього терміну «стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом» та зміст чинного терміну «стаж професійної діяльності у сфері права», тотожні.

Проте маємо збільшення тривалості стажу такої діяльності з десяти до п'ятнадцяти років. З огляду на виконувані суддями Конституційного Суду України функції таке збільшення стажу професійної діяльності у сфері права слід вважати обґрунтованим.

Аналізуючи положення ст. 11 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. Т.С. Богданевич вказує на факт вилучення цензу осілості з вимог до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України. На її погляд, це не зовсім виправдано [21, с. 83]. Поділяємо таку точку зору. З огляду на статус органу, в якому працює суддя, повноваження, якими він наділяється (їх визначає окремий Розділ XII Конституції України), необхідно передбачити для претендентів на посади суддів Конституційного Суду України ценз осілості у десять років. Тобто передбачити норму, подібну до тієї, яку передбачає ч. 2 ст. 103 Конституції України, для тих хто хоче обратися Президентом України: «Президентом України може бути обраний громадянин України, який ... проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років...».

Високі моральні якості, яким має відповідати суддя Конституційного Суду України, тема глибока й юридично складна. Однією з найважливіших умов євроінтеграційних процесів в Україні є реформування системи судоустрою з метою зміцнення судової влади, зокрема, через підвищення етичних вимог до статусу суддів, відповідно до міжнародних (зокрема, європейських) стандартів [62]. У ст. 14 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [63] передбачено, що співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та на боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод.

Питання професійної етики та добросовісності судді є конституційно-правовими новелами, що підвищують вимоги до моральних якостей суддів. Звідси має не тільки теоретичне, але набуває і практичного значення визначення змісту таких концептів як «професійна етика» та «добросовісність» [29, с. 184]. Таку думку Р.А. Крусяна поділяють й автори посібника «Конституційна юстиція», які вказують, що вимоги щодо «високих моральних якостей» та «визнаного рівня компетентності», запроваджені змінами до Конституції України щодо правосуддя 2016 р., покликані забезпечити відповідність

кандидата на посаду судді Конституційного Суду України стандартам професійної етики та фахової компетентності [10, с. 69 – 70]. Такої ж позиції дотримується С.Б. Омелян, указуючи на вимогу наявності високих моральних якостей і бездоганної репутації [26, с. 61]. Р.А. Крусян вважає добросовісність морально-етичною складовою правового статусу судді [29, с. 10].

Протоколом № 2 засідання Дорадчої групи експертів від 4 грудня 2023 р. ухвалено Методологію оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права [30]. Стаття 2 Методології передбачає складові критерію «високі моральні якості», який включає: а) «добросовісність», складовими якої є: незалежність, чесність, неупередженість, невідкупність, сумлінність, дотримання етичних норм та демонстрація бездоганної поведінки в професійній діяльності та особистому житті та б) «законність джерел походження майна», «відповідність рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам», «відповідність способу життя кандидата його статусу».

Р.А. Крусян взагалі вважає, що добросовісність – це, навпаки, невикористання визначеною особою «наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди...», тобто це чесне та безкорисливе виконання своїх службових повноважень та незастосування пов'язаних з ними можливостей в протиправних, корисливих цілях, тобто добросовісність треба визначати як протилежність корисливості. Добросовісність судді, виходячи з системного аналізу чинного законодавства, означає не тільки протилежність корупційній поведінці та корисливості при виконанні своїх посадових повноважень, але й сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги, невтручання у правосуддя, яке здійснюється іншими суддями тощо [29, с. 186 – 187].

Таким чином, у цій позиції, фактично ототожнюються добросовісність із некорисливістю і тільки далі згадується сумлінність, незаангажованість тощо. Але це надто звужене і викривлене розуміння цього терміну, що власне й показують положення Методології.

Тривалий час радянська правова доктрина абсолютно відкидала можливість застосування таких оціночних категорій, як добросовісність, розумність, справедливість, у приватному праві, називаючи їх «каучуковими», «гумовими», такими, що призводять до безмежного судового розсуду, і зрештою — до свавілля у прийнятті рішень. Автори навчального посібника «Договірне право України» вважають, що багаторічна практика показала перебільшення небезпеки «судового свавілля», у разі їх застосування, і навпаки, їх наявність надає судовим органам більше можливостей з'ясувати в повному обсязі фактичні обставини справи, особливості поведінки сторін і, насамкінець, встановити об'єктивну істину у справі [31, с. 7 – 8]. Уявляється, що для регулювання приватно-правової сфери відносин такі підходи цілком прийнятні. Коли ж йдеться про оцінку професійних якостей людини та її поведінки, такі розлогі й розмиті критерії в законі мають бути мінімізовані.

Для прикладу звернемося до підп. «v» п. «а» ч. 1 ст. 2 Методології, відповідно до якого, кандидат не відповідає показнику незалежності, чесності, неупередженості, сумлінності, зокрема, у разі наявності обґрунтованих сумнівів, що такий Кандидат, перебуваючи на теперішній або будь-якій попередній посаді діяв відповідно до вимог законодавства, правил професійної етики (вимог академічної добросовісності), інших етичних норм щодо незалежності, чесності, неупередженості, сумлінності. Тобто підставою для визнання кандидата недобросовісним є «наявність обґрунтованих сумнівів», що він діяв

правомірно та порядно. У ч. 3 ст. 2 Методології, Дорадча група експертів зазначила, що «для застосування терміну «обґрунтовані сумніви» (частина 3 статті 108 Закону), Дорадча група керується термінами «законні підстави для побоювань» або висновком щодо «перевіраних фактів, що можуть викликати сумніви» (Європейський суд з прав людини (далі – «ЄСПЛ»), Велика палата, рішення від 15 грудня 2005 року в справі «Кипріано проти Кіпру», 73797/01, § 118, у контексті оцінювання незалежності або безсторонності суду). Сумніви не є обґрунтованими, якщо вони не підкріплені фактами, які можна перевірити». Виникає питання: а чому тоді у підп. «v» п. «а» ч. 1 ст. 2 Методології не зазначено, що кандидат не відповідає показникам доброчесності на підставі оцінки перевіраних фактів, які дають підстави для сумнівів у доброчесності кандидата? Як це зроблено, наприклад, у другому реченні підп. «vi» п. «а» ч. 1 ст. 2 Методології: «Кандидат не відповідає показнику непідкупності, якщо він вчиняв корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, порушував інші антикорупційні обмеження та зобов'язання».

Крім того, у ст. 2 Методології не обґрунтовано розширено зміст критерію «високі моральні якості», до яких включено пункт «b», у частині законності джерел походження майна та відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам. А от критерій «відповідність способу життя кандидата його статусу» цілком вкладається в критерій «високі моральні якості».

Уявляється, що для оцінки моральних якостей претендентів на посаду судді Конституційного Суду України необхідно використовувати ценз законослухняності, який на думку Ю.Б. Ключковського, розглядають також як ценз моральності [32, с. 251]. На нашу думку, зміст цензу законослухняності чітко розкрито у Коментарі до Кодексу суддівської етики [33]. Там, зокрема, зазначено, що високі стандарти поведінки полягають в тому, що суддя як на роботі, так і за її межами, у повсякденному житті, повинен демонструвати таку поведінку, щоб учасники процесу і оточуючі бачили в ньому еталон порядності і справедливості – високоморальної, чесної, стриманої, врівноваженої людини [34]. Р.А. Крусян, досліджуючи зміст поняття «доброчесність судді», визначає її як міру належної, правомірної поведінки судді щодо доброго (тобто досвідченого, належного, такого, що відповідає поставленим вимогам) і чесного виконання своїх професійних обов'язків та добрих (тобто доброзичливих, чуйних, з дотриманням певних норм моралі та етичних принципів) і чесних взаємовідносин у системі соціальних зв'язків [29, с. 188]. Такі підходи закріплено й у нещодавно прийнятих Правилах професійної етики судді Конституційного Суду України [36]. Згідно з абз. 1 п. 1 Правил, Суддя Суду у своїй професійній діяльності, позасудовій поведінці та особистому житті дотримується загально визнаних етичних принципів поведінки судді, а саме: незалежності, безсторонності, чесності, непідкупності, компетентності та сумлінності.

Наступним критерієм є критерій «правник із визнаним рівнем компетентності». Як зазначає Т.С. Богданевич, у Законі «Про Конституційний Суд України» 2017 р. було збільшено вимоги щодо стажу професійної діяльності з десяти до п'ятнадцяти років. Збільшення професійного стажу, враховуючи категорії справ, які розглядаються цим Судом, вказує на те, що законодавець акцентував особливу увагу на професійних якостях кандидата, його досвіді та компетентності, що має сприяти підвищенню якості роботи цього органу державної влади. Позитивно оцінюючи зміни щодо збільшення стажу професійної діяльності, не зовсім зрозумілою є вимога, яка передбачає, що кандидат на посаду судді Конституційного Суду України має бути «правником із визнаним рівнем компетентності»

(ст. 11). На її погляд, це поняття є оціночним і не конкретизує перш за все, ким саме він має бути визнаним. Передбачення такої вимоги спричинило бурхливе її обговорення серед політиків, науковців, експертів. Більшість з них наголошує на тому, що ні Конституцією, ні будь-яким законом не наведено бодай орієнтовного переліку критеріїв, за якими можна було б довести їх виконання. Отже, суддею Конституційного Суду України, на думку Т.С. Богданевич, має бути не тільки професійний юрист, який досконало знає національне законодавство, а й особа, яка володіє реальною соціально-політичною ситуацією в державі, може здійснювати тлумачення Основного Закону держави, враховуючи не тільки позицію законодавця, а й реальні суспільно-державні вимоги сьогодення [21, с. 82, 83].

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 10-8 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р., кандидат на посаду судді Конституційного Суду вважається таким, що відповідає критерію визнаного рівня компетентності у сфері права, якщо кандидат володіє необхідними знаннями для виконання повноважень судді Конституційного Суду. Виходячи з цієї норми, виникає низка запитань: який рівень компетентності необхідний для здійснення повноважень судді Конституційного Суду України? З чим порівнює Дорадча група експертів знання претендентів? Хто встановив цей рівень?

Розпочнемо з двох останніх запитань. Відповідно до п. 2 ч. 25 ст. 10-2 вказаного вище Закону, до повноважень Дорадчої групи належить розроблення та ухвалення методології оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду. Дорадча група розробляє методологію оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права з урахуванням кращих міжнародних стандартів і практик (у тому числі щодо відбору суддів Європейського суду з прав людини, суддів Суду справедливості Європейського Союзу тощо).

Частина 4 ст. 2 Методології оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права встановлює перелік знань, необхідних для виконання повноважень судді Конституційного Суду. Вони оцінюються Дорадчою групою експертів у таких сферах як: конституційне право; процесуальне право; міжнародне право прав людини; статус судді Конституційного Суду України; правовий аналіз та прийняття рішень. Тобто Дорадча група визначила рівень знань, якими має володіти претендент на посаду судді Конституційного Суду України.

Виходячи ж із положень п. 2 ч. 25 ст. 10-2 Закону «Про Конституційний Суд України» 2017 р., Дорадча група уповноважена розробляти «методологію оцінювання». Визначати «рівень компетентності у сфері права», якому відповідає суддя Конституційного Суду України, та на посаду якого претендує особа, має інший орган. Таке твердження впливає з положень ст. 4-2 КЗпП України, відповідно до якої, вимоги до компетентностей, обов'язків та кваліфікацій працівників визначаються професійними стандартами. За відсутності професійних стандартів такі вимоги можуть визначатися кваліфікаційними характеристиками. Професійні стандарти можуть розроблятися роботодавцями, їх організаціями та об'єднаннями, органами державної влади, науковими установами, галузевими радами, громадськими об'єднаннями, іншими заінтересованими суб'єктами. Таким чином, органом, який визначає рівень компетентності у сфері права для суддів Конституційного Суду України, виходячи із положень КЗпП України, є Конституційний Суд України. Дорадча група, відповідно до Закону, визначає методологію оцінювання цього рівня у претендентів на посаду судді Конституційного Суду.

Наступне питання: чи достатньо оцінки лише тих знань, які передбачила Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права, для встановлення відповідності претендента вимогам критерію «правник із визнаним рівнем компетентності»?

Пункт 2 ч. 3 ст. 10-8 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. оперує поняттям «знання, необхідні для виконання повноважень судді Конституційного Суду». Крім того, згідно із цією нормою, якщо кандидат на посаду судді Конституційного Суду володіє цими знаннями, то він вважається таким, що відповідає критерію визнаного рівня компетентності у сфері права.

Досліджуючи питання про коло знань, необхідних для виконання повноважень судді Конституційного Суду України, слід погодитись з О.М. Костюк, що в сучасних умовах для суб'єкта нормативного тлумачення важливим є здобування знань з: теорії права, конституційного права; міжнародних стандартів прав людини (зокрема, Конвенції та прецедентної практики ЄСПЛ); міжнародного публічного права; основ права Ради Європи та права Європейського Союзу; теорії права та юридичної аргументації, професійної етики тощо. Крім знань, важливим є набуття таких навичок: збору інформації, аналізу юридичної проблеми, побудови юридичної аргументації, складання проектів юридичних документів (зокрема, інтерпретаційних актів) та ін. [35, с. 171]. Запропонований перелік знань для здійснення правотлумачної діяльності, на думку Т.С. Богданевич, свідчить про те, що їх набуття потребує значного часу, а постійні зміни та доповнення до законодавчих актів вимагають обов'язкового їх аналізу [21, с. 82]. Тобто питання, що розглядається, цілком корелюється з питанням про віковий ценз претендента на посаду судді Конституційного Суду та стаж професійної діяльності у сфері права. Значну частину фахових знань особа отримує не в закладі вищої освіти, а під час практичної діяльності.

Уявляється, що систему знань, необхідних для виконання повноважень судді Конституційного Суду, складають: а) знання, які формують правосвідомість судді; б) знання, які формують правовий світогляд судді; в) знання, які формують глибоке розуміння національної і міжнародної правових систем; г) знання про Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції; г) знання, які формують практичні навички правника (правила тлумачення, правозастосування, юридичної аргументації, юридичної техніки тощо).

Згідно з першим реченням ч. 2 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Подібну норму містить і перше речення ч. 1 ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р., відповідно до якої суддя Конституційного Суду здійснює свої повноваження, керуючись Конституцією України та цим Законом, на засадах верховенства права. Саме формулювання у цих законах правових основ діяльності суддів на принципі верховенства права, дає підстави стверджувати, що подібна поведінка має ґрунтуватися на високому рівні правосвідомості судді та сформованому правовому світогляду.

Першорядне значення мають професійні знання, які формують правосвідомість судді. Правосвідомість суддів Р.А. Крусян визначає як особливу форму професійної правової свідомості, що відображає ставлення професійного судді як до положень Основного Закону та інших чинних нормативно-правових актів, так і до практики їх

реалізації (та, зокрема, застосування), а також до сучасних конституційно-правових цінностей, зокрема, верховенства права, демократії та гуманізму [29, с. 9].

Виникає низка запитань: до чого тут правосвідомість, якщо про неї не згадують ні процесуальні кодекси, ні спеціальні закони, які визначають правовий статус суддів? що необхідно з'ясувати при професійному відборі на посаду судді Конституційного Суду України з точки зору визначення рівня правосвідомості претендента?

Розглядаючи особливості правосвідомості судді Р.А. Крусян обґрунтовує, що ця правосвідомість складається з чотирьох основоположних елементів: правової психології; правової ідеології; правового світогляду; аксіологічно-правової ментальності. Правова психологія, на його думку, – це емоційні установки і психологічні переживання відповідних суб'єктів, що відображають суб'єктивне ставлення до правових явищ та визначають стереотипи юридичної поведінки. Правову ідеологію він пропонує розглядати як систему поглядів, що відображають цінності, принципи, процеси формування і функціонування правосуддя, його роль і значення в житті держави, суспільства та окремої людини. Аксіологічно-правова ментальність спрямована, передусім, на утвердження віри у право. З аксіологічно-правовою ментальністю тісно пов'язаний інший компонент професійної правосвідомості суддів – правовий світогляд, який відображає вихідну світоглядну позицію судді щодо правових теорій і реалій [29, с. 54, 55].

Таким чином, будь-які методики, які використовуються для перевірки відповідності претендентів на посаду судді Конституційного Суду України, мають містити питання, які виявляють професійну придатність особи з точки зору наявності базових професійних правничих установок, необхідних для здійснення конституційного правосуддя. До прикладу такими можуть бути питання про значення судової практики в правозастосуванні. У свій час голова Верховного Суду України В. Онопенко звертав увагу на використання практики Верховного Суду, на потребу існування спеціальних тематичних збірників із судовою практикою, на її вплив на правосвідомість суддів судів загальної юрисдикції. Він це пов'язував із необхідністю опанування європейського праворозуміння та усвідомлення можливості творити право [37]. Тепер такі збірники стали реальною частиною професійної діяльності правників. Верховний Суд публікує огляди судової практики за різними категоріями справ. База правових позицій Верховного Суду доступна в мережі Internet [38]. А працівники Конституційного Суду України видали книгу **«Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції 1997-2023»** [39]. У виданні подано офіційний текст Конституції України станом на 31 грудня 2023 р. разом із витягами з рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення її статей. Видання містить перелік рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення приписів Конституції України та юридичні позиції Конституційного Суду України.

Чи не найважливішою частиною правосвідомості судді є знання, які формують правовий світогляд судді. На наш погляд, правова ідеологія формує правовий світогляд судді. Ідеологію не можна скасувати, оскільки це об'єктивно існуюча система політичних, економічних, правових, естетичних або релігійних поглядів, що відбивають ставлення людей до дійсності. Більшість цих поглядів спирається на оцінні судження, що склалися на основі наукового (або ненаукового) пізнання, найчастіше викладені в специфічних термінах ділової мови [Див. 40]. Основні ідеологічні постулати щодо системи правосуддя відображено в конституції держави, яка позначає як досягнутий рівень розвитку

суспільства, так і ті цілі й завдання, які належить досягти й вирішити [29, с. 54]. Це особливо актуально для діяльності суддів та судів, рівень свободи розсуду яких є досить високим. Власне функціональна спрямованість правосуддя потребує безпосереднього застосування положень Конституції України й гарантування прав людини [41, с. 455].

Р.А. Крусян вважає, що правова ідеологія безпосередньо пов'язана з ментально-аксіологічним компонентом правосвідомості судді. На його думку, цей елемент характеризується значною стійкістю, охоплює глибинний рівень правосвідомості і є системою думок, вірувань, навичок, правового духу, що створює цілісну картину правового життя [29, с. 54]. Поділяємо таку точку зору, яка має й інших прибічників. Так, у праці відомого правника, президента Верховного Суду Ізраїлю (1995–2006 рр.) Аарона Барака «Суддівський розсуд», яку присвячено дослідженню проблем вибору під час розгляду суддею складної справи, що має декілька законних рішень, зазначається, що вибір визначається суддівською філософією, яка є результатом досвіду і світогляду судді [Див. 42]).

У світовій юридичній думці існує декілька напрямів юридичного світогляду (позитивістський, природно-правовий та ін., що, насамперед, пов'язано з праворозумінням). Залежно від них формується і відповідне розуміння сутності та цінності права. Думається, що формування професійної правосвідомості сучасного судді має ґрунтуватися на інтегративному розумінні права, з'ясуванні сутності та змісту верховенства права, демократії та людиноцентризму [29, с. 55]. Р.А. Крусян вдало продовжив ідею О.В. Петришина про те, що за будь-яких умов природно-правова концепція покликана стати раціональною основою позитивного права, опікуватися розробкою засадничих понять, які мають складати концептуальний фундамент юридичної теорії, оскільки основоположні правові цінності так чи інакше є складовою змісту правових норм, а самі норми – сприйматися, як такі, що захищають соціальні цінності [6, с. 10].

Крім того, в аспекті досліджуваного питання важливою є думка О.А. Селіванова про те, що у контексті ціннісно-орієнтованої системи «судового конституціоналізму» має значення передування цінностей розумінню суддями Конституційного Суду правових явищ, створюючи, тим самим, установки правового світогляду у об'єктивації стійких властивостей держави і права як емпіричних феноменів, незалежних від уявлень окремих індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому. У такому аспекті, на думку автора, конституційна аксіологія як теорія про ціннісні засади конституційно-правового регулювання суспільних відносин дає можливість побачити (виявити) в процесі застосування конституційного судового контролю до актів органів державної влади різні підходи та оцінки цінностей, пов'язаних з Конституцією, дозволяє краще зрозуміти ступінь їх важливості для суспільства і людини [43, с. 11]. Таку ж думку поділяє й М.В. Савчин, який вважає, що типовою помилкою багатьох науковців, які досліджують конституційні явища і процеси, є їхній аналіз через поточне законодавство. Хоча справжній конституціоналіст все має аналізувати через призму конституційних цінностей і принципів і за таких стандартів положення законодавчих актів йому не можуть здаватися безумовним авторитетом – він їх взагалі буде піддавати критичному аналізу і даватиме інтерпретації саме конституційним положенням саме таким чином, щоб вони були придатні для практичного втілення у життя. Таке автономне тлумачення конституції є засадничим стандартом як для законодавця, так і конституційного судді. Воно є добрим запобіжником конституційній ентропії, тобто ситуаціям, коли множаться правові акти, які суперечливо

розв'язують соціально значущі сфери правовідносин [44, с. 6 — 7]. Поділяємо такі думки. І ще у цьому контексті не можна не згадати слова судді Конституційного Суду України В.В. Лемака про те, що саме теорія права має забезпечити таку складову підготовки правника, яка формує знання і навички правового мислення. Так, він наголошує що, у США головною ціллю, задекларованою багатьма правничими школами є навчити студента «мислити як юрист» [45, с. 41].

Знання, які формують глибоке розуміння національної і міжнародної правових систем, також безпосередньо пов'язані з формуванням світогляду правника, його ціннісних орієнтацій, переконань, стійкості до політичних коливань у державі й світі. Право, як національне, так і міжнародне, змінюється, розвивається. Те, що декілька десятків років тому вважалось неприйнятним, нині стає нормою. Так, основним інструментарієм судді стає не закон, а право. Як зазначає О.О. Уварова, романо-германська правова система формувалася на основі римського права, якому вже була відома ідея, за якою суспільство має підкорюватися нормам розуму. Її відродження пов'язують з XII століттям, коли філософи й юристи вимагали нового права, заснованого на справедливості, зрозуміти сенс якої дозволяє розум. Саме тоді в університетах виник підхід, згідно з яким юрист має оволодіти методом, що дозволяє розкрити засади загальної (спільної) для всіх країн справедливості, а не знаннями окремих ордонансів та розрізнених звичаїв. Цей підхід зберігається в правовій освіті країн континентального права й сьогодні. Викладання права є можливим, тому що є щось інше ніж змінні норми. Юрист має зрозуміти структурний взаємозв'язок норм, який забезпечують перш за все принципи права [46, с. 69 – 70]. Отже йдеться про розуміння права на рівні анатомії, а не зовнішнього вивчення правових норм та їх застосування до життєвих ситуацій. Надто це стосується європейського права, яке все ще знаходиться в процесі розробки як окремого правового порядку, і яке ще не виросло як «правовий порядок» Співтовариства, на відміну від національних правових систем» [Див. 47].

Саме тут і виявляється потреба в знаннях із юридичної лінгвістики та компаративістики. Показовою у цьому контексті є думка голови Конституційного суду ФРН Андреаса Фоскул'є про ідеал європейського юриста: «На сьогодні правник перетворився з юриста-позитивіста «слуги держави-нації» на супутника та актора різноманітних процесів правового розвитку, які відбуваються на самих різних, взаємопов'язаних внутрішньодержавних або міждержавних, державних чи недержавних рівнях. Модель правничої освіти більше не буде ґрунтуватися на національному праві» [Див. 48]. Саме це дало підстави О.В. Мінченко зробити висновок також про діалектичний взаємозв'язок розвитку юридичної лінгвістики та юридичної компаративістики, а точніше: становлення і розвиток юридичної лінгвістики є потребою проведення порівняльно-правових досліджень, юридична лінгвістика є засобом отримання максимально об'єктивної та повної інформації про предмет пізнання, що вказує на взаємозалежність розвитку вказаних сфер правового знання [16, с. 168].

Більше того, в розрізі євроінтеграційних процесів в Україні актуальність поєднання лінгвістичних знань із правничими тільки підвищується. На думку професора Ізольди Берр законодавство Європейського Союзу має бути обов'язковим для усіх держав-членів, відтак повинно бути викладено усіма мовами країн Європейського Союзу, з тим щоб правові приписи Європейського Союзу були зрозумілими у всіх державах-членах, щоб були

викладені у послідовній, зрозумілій та однозначній формі, мають існувати професіонали, які знають обидві сфери – мовну та правову [Див. 49].

Зосередженість на правовій системі окремої держави перешкоджає правнику в пошуку альтернативних рішень. Ймовірність знаходження вірних рішень зростає при вивченні й глибокому розумінні інших національних правових систем. Особливо це важливо в діяльності судді Конституційного Суду України, який працює з особливим нормативним матеріалом – положеннями Конституції. Нині, в країнах Європейського Союзу використовується «Профіль «Eurojust», що означає «євроюрист» і є антиподом державного юриста. Євроюрист не опирається на фіксовані норми та силогізми, а натомість орієнтується у різних контингентних правових інститутах, мислить відкритими судженнями, використовує переконливі аргументи [Див. 48]. Як зауважує О.В. Мінченко, в такому випадку й вирішення правового конфлікту державним юристом і євроюристом може бути різним [16, с. 325].

Знання про Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції – питання вкрай складне і важливе, тому йому буде присвячено окрему, наступну, наукову публікацію.

Знання, які формують практичні навички правника досить різноманітні. Перш за все необхідно говорити про знання правил тлумачення норм права, оскільки відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції України до повноважень Конституційного Суду України належить офіційне тлумачення Конституції України. Питанням тлумачення норм права буде присвячено окрема публікація, однак викладемо декілька думок щодо ролі судді у цьому процесі.

Зауважимо, що нині мова права стала активно досліджуватися як соціальний феномен [16, с. 168 — 169]. На наш погляд, суддя Конституційного Суду України виступає одночасно суб'єктом як офіційного (судово-конституційного), так і доктринального тлумачення норм Конституції та законів України. Це обумовлено тим, що особливо у справах про тлумачення положень Конституції України судді Конституційного Суду України повинні звертатись до компетентного наукового тлумачення положень Конституції України. Адже врахування позицій науковців, фахівців провідних наукових, науково-дослідних та навчальних установ дає змогу Конституційному Суду всебічно обґрунтувати власну позицію та наводити компетентне роз'яснення своєї правової позиції [21, с. 104]. Так, наприклад, матеріали до Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2019 р. № 11-р/2019 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151² Конституції України [50] містять десять листів-відповідей державних органів, закладів вищої освіти, наукових установ на листи-запити судді-доповідача у справі з питань цього конституційного провадження [51].

Враховуючи те, що основним суб'єктом доктринального тлумачення є вчений, а суддям Конституційного Суду України дозволено займатись науковою та викладацькою діяльністю в галузі права, можна стверджувати, що суддів Конституційного Суду певною мірою можна вважати «суб'єктами доктринального тлумачення» [52, с. 35]. Звернемо увагу на те, що з дванадцяти діючих нині суддів Конституційного Суду України шість суддів мають науковий ступінь доктора юридичних наук, шість кандидата юридичних наук, п'ять суддів мають вчене звання «професор», а ще чотири вчене звання «доцент» [53].

Знання правил правозастосування і юридична аргументація своєї позиції – важливі складові професійної характеристики судді Конституційного Суду України. Нині можна

зустріти різні бачення і термінологію юридичної аргументації. Так, Т.В. Поличко визначає юридичну аргументацію як усний або письмовий спосіб переконання суб'єктів правовідносин на основі права, його принципів та цінностей, що здійснюється шляхом доказування, тлумачення, обґрунтування, оцінювання з урахуванням мотивів, тверджень, гіпотез, пропозицій, фактів, із застосуванням юридичної термінології або без такої, з метою впливу на думки, погляди чи переконання іншої особи [54, с. 177]. Дуже змістовне визначення, яке вкрай важливе для правозастосування. О.В. Мінченко, навпаки, акцент робить на правовій аргументації, яка проявляється як правове мислення тісно пов'язане з мовою. Саме тому, на її думку, креативність і критичність не були тими якостями, що їх слід було формувати у здобувачів вищої освіти, адже «закон є закон» (або «*dura lex sed lex*» – закон суворий, але це закон). Для юриста за такої системи освіти останні фрази ставали аксіомою і ні про який несправедливий закон, верховенство права не могло бути й мови. Для правника ситуація є кардинально іншою. У його діяльності визначальна роль належить саме правовій аргументації, тому і освіта має мати інший зміст та іншу мету [16, с. 241 - 242, 244 - 245].

Безумовно, юридична аргументація, в порівнянні з іншими видами аргументації, має свої специфічні особливості. Однією з таких особливостей є вживання юридичної термінології, посилання на нормативно-правові акти. У юридичній аргументації встановлюються чіткі відмінності між різними видами аргументів і вимогами, які до них ставляться [55, с.79]. Тож слід звернути увагу ще на одну з неформальних вимог до суддів конституційного суду — здатність до аналітичного мислення й науково-дослідної діяльності. Насправді таку вимогу безпосередньо не закріплено в законодавстві, проте вона практично зумовлена. Діяльність конституційної юрисдикції потребує не так нормозастосувального досвіду й відповідних навичок, як здатності до дослідницької та науково-пошукової роботи. Саме тому в багатьох європейських країнах, якщо й не закріплено безпосередньо норму про призначення університетських професорів права (наприклад, Австрія, Хорватія), то є звичною практикою (традицією) (Литва, Польща) їхнього залучення до роботи в конституційних судах [41, с. 505 – 506].

Про залученість учених-правників до роботи в Конституційному Суді України говорилось вище, а тут лише звернемо увагу на те, що набір знань, що формують компетентності з правової аргументації дещо ширший ніж для суддів системи судоустрою України.

Поділяємо думку авторів підручника «Конституційне право» за ред. М.І. Козюбри, що діяльність конституційної юрисдикції має властивості, які суттєво відрізняють її від судів загальної юрисдикції, перетворюючи конституційний суд в окремих аспектах більше на дослідну інституцію, аніж на класичний суд. Тому це впливає й на спосіб аргументації та вимоги до аргументованості рішень органів конституційної юрисдикції [41, с. 508]. Далі М.І. Козюбра розвиває цю думку і зазначає, що у конституційному судочинстві, на відміну від судочинства в загальних судах, фактор аудиторії, позараціональні чинники, прийоми ораторського мистецтва, зокрема згадувані «риторично ефективні» докази, мають мінімальне значення (якщо мають взагалі) для ухвалення рішення та його обґрунтування. У цьому виді судочинства переважають раціональні, аналітичні методи і побудови, характерні для науки. Як наслідок, зближуються з науковими (чи принаймні мають зближуватися) також результати конституційного розгляду. Тому не випадково мотивувальні частини

рішень найавторитетніших зарубіжних конституційних судів часто нагадують справжні наукові трактати [56, с. 80].

Важливість цього питання підкреслюється й проведенням 26-27 липня 2025 р. семінару «Конституційна аргументація і юридична майстерність: забезпечення внутрішньої узгодженості», в якому взяли участь виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України *О. Петришин*, судді Конституційного Суду України *О. Водянніков*, *В. Лемак*, *Г. Юровська*, керівник Секретаріату Суду *В. Бесчастний*, працівники патронатних служб суддів, структурних підрозділів Секретаріату Суду, науковці, національні та міжнародні експерти. У фокусі уваги було обговорення сучасних підходів до формування правничого обґрунтування в конституційному судочинстві, вдосконалення структури судових рішень, а також ознайомлення із відповідною практикою європейських судових інституцій [57].

Відомий латинський вислів «*ludex non calculat*» (юриспруденція – не математика; суддя не займається розрахунками) вказує на те, що рішення судді ґрунтується не на кількості доказів, а на їх переконливості, силі. Тому прикро, що правова аргументація й до тепер не вивчається здобувачами вищої правничої освіти. Підручники із загальної теорії права не містять окремих розділів, присвячених цій проблемі. Виключенням є підручник «Загальна теорія права» за редакцією М. Козюбри 2016 р. Погоджуючись із позицією Р. Дворкіна стосовно того, що судову аргументацію слід висвітлювати через вивчення складних справ, у яких обставини справи є звичними для юридичної практики, але виникають складні питання застосування права [58, с. 81], пропонується також вивчати юридичну аргументацію за допомогою видань, які узагальнюють судову практику [Див. напр. 59].

Юридичну техніку визначають як систему науково обґрунтованих і практично сформованих засобів і способів, що використовуються при створенні, систематизації, застосуванні, реалізації та інтерпретації нормативно-правових актів. Юридичну техніку розуміють як ступінь досконалості форми, структури, мови права; прикладну діяльність юристів [60, с. 32]. Правила юридичної техніки нині знайшли навіть нормативне закріплення. Так, зокрема, у Розділі V Закону України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» [61] визначаються загальні засади техніки нормопроєктування. Поділяємо думку М.В. Савчина, що ця проблема також є вирішальною у діяльності Конституційного Суду України, оскільки високий ступінь її володіння сприяє забезпеченню незалежної та неупередженої правової позиції Суду, а також поглибленню його спеціалізації. Згідно французької доктрини права юридична техніка забезпечує справедливість та ефективність правових норм, служить засобом пристосування абстрактних формулювань до реальних обставин, що нерідко важко піддаються аналізу та вирішенню. Вчений виводить визначення поняття юридичної техніки, міркуваннями її функціонального призначення, як сукупності методів та формально-структурних елементів права по виробленню та з'ясуванню змісту юридичних норм, метою здійснення якого є прийняття певного правового акту. Тому, на його думку, юридична техніка дозволяє передбачити конкретні юридичні наслідки, що впливають із правового акту чи дії органу влади [44, с. 240, 241]. Це ще раз підкреслює важливість знань правил юридичної техніки, що важливі для практичної діяльності судді.

Наступним важливим елементом характеристики правового статусу судді Конституційного Суду України є процедури набуття та припинення повноважень судді.

Загалом порядок формування конституційних судів передбачає здійснення спеціальної процедури, яку визначено в самій конституції. Процедура призначення охоплює відбір, подання кандидатур і призначення. Ключовими суб'єктами тут зазвичай є глава держави й парламент (загалом або одна з його палат у бікамеральному парламенті). Також можуть долучатися уряд, верховні суди загальної юрисдикції, органи судової влади й суддівського самоврядування [41, с. 505].

Закон України «Про Конституційний Суд України» 1996 р. передбачав порядок призначення суддів подібний до того, який діє в Болгарії та Італії [64, с. 21]. А.А. Яковлев вважає, що передбачений Конституцією України та законом 1996 р. спосіб формування і функціонування Конституційного Суду містив у собі певні недоліки [65, с. 53]. Ю.Г. Барабаш же указує на те, що сама система призначення суддів Конституційного Суду України несла у собі цілий ряд небезпек, які потенційно закладали фундамент для конфліктів у його діяльності [Див. 66, с. 10–14], і це навіть незважаючи на те, що частина суддів Конституційного Суду України була представлена суддівським корпусом, як це робиться у деяких країнах Європи (Австрії, ФРН, Італії, Іспанії, Португалії та ін.) [26, с. 60].

Змінами до Конституції України щодо правосуддя 2016 р. було запроваджено конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України у визначеному законом порядку. Процедура конкурсного відбору визначена у статтях 10-5 – 10-8 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. та поділяється на такі етапи: початок конкурсного відбору, допуск до конкурсного відбору, призначення та проведення спеціальної перевірки та завершення конкурсного відбору [Див. 68].

Суб'єкти призначення на посаду судді Конституційного Суду України лишились незмінні: Президент України, Верховна Рада України, З'їзд суддів України. Відбір кандидатур для призначення Президентом на посаду судді Конституційного Суду України здійснює конкурсна комісія. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді у Верховній Раді України здійснює комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України, а для з'їзду суддів України – Рада суддів України (ст. 10-1 зазначеного Закону).

Важливою новацією процедури конкурсу на посаду судді Конституційного Суду України стало включення до неї Дорадчої групи, основною метою діяльності якої є сприяння суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду України в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді цього Суду [67]. Вимоги до кваліфікації її членів та суб'єкти делегування до неї представників, передбачають ч.ч. 4 та 6 ст. 10-2 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р.

Уявляється, що доповнення Закону «Про Конституційний Суд України» 2017 р. главою 2⁻¹, згідно із Законом № 2846-IX від 13.12.2022 р., занадто ускладнило механізм відбору суддів, не додало йому прозорості, навіть не зважаючи на передбачення законом трансляцій із заходів, які проводить Дорадча група, чи опублікування матеріалів її роботи. Положення цієї глави Закону «переклали» відповідальність за проведення конкурсу із суб'єктів, яких уповноважувала на це ст. 10-1 Закону (наприклад, конкурсної комісії, створеної Президентом України), на Дорадчу групу. На наш погляд, Дорадча група все ж має здійснювати лише «попередній відсів кандидатів», зокрема, за моральними професійними критеріями. Оцінку рівня професійної компетентності, тобто оцінку претендента на відповідність вимогам критерію «правник із визнаним рівнем

компетентності» має здійснювати конкурсна комісія (комітет Верховної Ради чи Рада суддів України).

Вважаємо, що передбачення Конституцією України конкурсного відбору на посаду судді Конституційного Суду України, логічно передбачає й створення Конкурсної комісії при Конституційному Суді (за аналогією з Дорадчою групою). Цю Комісію необхідно формувати з представників суб'єктів призначення (Президента, Верховної Ради, з'їзду суддів), по 3 представника від кожного. Такий склад Комісії урівноважить політичний елемент впливу на прийняті нею рішення, уніфікує процедуру прийняття рішень по претендентах, незалежно від того, за чиєю квотою буде призначено суддю. Тому треба наділити її повноваженнями, необхідними для оцінки претендентів на відповідність їх критеріям, які передбачають Правила професійної етики судді Конституційного Суду України та Професійний стандарт, про що говорилось вище. Ця ж Комісія має приймати документи на конкурс, а також направляти результати перевірки претендентів суб'єктам призначення.

У країнах європейської моделі конституційного контролю, відсутній інститут довічного призначення суддів. Найчастіше суддів призначають на чітко фіксований термін (шість років у Португалії, дев'ять років у Франції, Іспанії та Італії, дванадцять років в Австрії та Німеччині). Важливо підкреслити, що в деяких випадках процес оновлення персонального складу здійснюється в певних пропорціях, що забезпечує наступність в організації та діяльності органів конституційного контролю європейської моделі (так, у Франції ротація Конституційної ради здійснюється на одну третину кожні три роки). Водночас встановлено жорстку заборону повторного призначення або переобрання на безпосередньо другий термін [10, с. 24]. Частина 6 ст. 148 Конституції України та ст. 16 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. передбачають, що суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

На відміну від північноамериканської практики формування судових установ, у переважній більшості випадків члени органів судового конституційного контролю призначаються за безпосередньою участю декількох найвищих інститутів публічної влади (зокрема, спільно главою держави і керівниками палат парламенту, іноді – судових структур). Мета цілком виправдана: максимальним чином не тільки виключити превалювання будь-якої гілки влади, а й уникнути односторонньої орієнтації органів конституційного контролю [10, с. 24]. Статті 10-9 – 10-11 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. передбачають порядок призначення суддів цього Суду Президентом, Верховною Радою та з'їздом суддів.

Важливо наголосити, що чинний Закон «Про Конституційний Суд України» розмежовує поняття «набуття особою статусу судді Конституційного Суду України» та «набуття повноважень суддею Конституційного Суду України». Так, згідно з ч. 2 ст. 18 цього Закону особа набуває статусу судді Конституційного Суду України з дня, що є наступним за днем призначення на посаду. Відповідно, набуття статусу відбувається на підставі, відповідно, указу Президента України, постанови Верховної Ради України, рішення з'їзду суддів України і не потребує вчинення будь-яких юридично значущих дій. Натомість набуття повноважень суддею Конституційного Суду України відбувається з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України (ст. 17 Закону). Таке засідання не пізніше п'ятого робочого дня з дня призначення судді

Конституційного Суду України на посаду скликає Голова Конституційного Суду України або суддя Конституційного Суду України, який виконує його обов'язки. [10, с. 71]. Поділяємо думку О.І. Багрій, що ці конституційні зміни покликані забезпечити більшу незалежність Конституційного Суду, а саме: складення присяги судді під час спеціального пленарного засідання Суду, а не перед іншою державною установою, надання саме Конституційним Судом згоди на затримання або утримання під вартою судді до винесення обвинувального вироку суду, уточнення підстав для звільнення судді та визначення у якості суб'єкта прийняття рішення про звільнення з посади двома третинами від конституційного складу Конституційного Суду України, а не органу, за квотою якого суддя призначався [69, с. 149 – 150].

Змінами до Конституції України щодо правосуддя 2016 р. та Законом України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. також запроваджено принципово інший підхід до регулювання припинення повноважень судді Конституційного Суду України. Нині припинення повноважень судді Конституційного Суду України і звільнення судді Конституційного Суду України з посади настає за різних підстав і за різними процедурами [10, с. 71, 72]. Так, ч. 1 ст. 20 вказаного Закону передбачає шість підстав припинення повноважень судді Конституційного Суду. Юридичні факти, описані у цій частині, дуже схожі на підстави припинення трудового договору, що їх передбачає ст. 36 КЗпП України. Наприклад, пункт 6 ч. 1 ст. 20 Закону передбачає припинення повноважень у разі смерті судді. Пункт 8-2 КЗпП України як підставу припинення трудового договору передбачає смерть працівника, визнання його судом безвісно відсутнім або оголошення померлим. З огляду на це, Закон передбачає спрощену процедуру припинення трудових відносин із суддею. За ч. 2 ст. 20 Закону, припинення повноважень судді Конституційного Суду є підставою для припинення з ним трудових відносин, про що Голова Суду видає розпорядження. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України з таких підстав, на думку авторів посібника «Конституційна юстиція», відбувається автоматично і не потребує прийняття жодним суб'єктом будь-яких додаткових рішень [10, с. 72]. Це не зовсім так, про що свідчить норма ч. 2 ст. 20 Закону. Необхідні дії Голови Суду або особи, яка її замінює.

Частина 1 ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. передбачає чотири підстави для звільнення судді Конституційного Суду з посади, що пов'язані з неспроможністю виконувати свої повноваження за станом здоров'я, порушення ним вимог щодо несумісності, вчиненням дисциплінарних проступків (істотного чи несумісного зі статусом судді), а також власним бажанням припинити трудові відносини. На відміну від припинення повноважень, в усіх випадках, незалежно від підстави звільнення, рішення про звільнення судді Конституційного Суду України з посади ухвалюється Конституційним Судом України щонайменше двома третинами від його конституційного складу на спеціальному пленарному засіданні (абз. 2 ч. 1 та абз. 1 ч. 3 ст. 21 Закону).

Позитивною новацією встановлення підстав для звільнення суддів Конституційного Суду України стало виключення з їх переліку такої підстави, як порушення суддею присяги. Застосування цієї підстави призводило до прийняття неправомірних рішень щодо суддів. Прикладом є Указ Президента України від 1 травня 2007 р. № 370/2007 «Про звільнення С. Станік з посади судді Конституційного Суду України» [70]. Верховний Суд у справі за № 826/10854/17 окреслив дії, які розцінюються як порушення присяги державним

службовцем. Звільнення за порушення Присяги може мати місце лише тоді, коли державний службовець скоїв проступок проти інтересів служби, який суперечить покладеним на нього обов'язкам, підриває довіру до нього як до носія влади, що призводить до приниження державного органу та унеможливує подальше виконання ним своїх обов'язків. Отже, звільнення за порушення присяги має застосовуватися за конкретні надзвичайно тяжкі проступки, як за фактом їх вчинення, так і за наслідками, до яких вони призводять (п.п. 46 і 47 Постанови) [71]. Таким чином, дії, які до внесення змін до підстав звільнення розцінювались як «порушення присяги», нині вкладаються в конструкцію підстави для звільнення, що передбачена п. 3 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р.

Повноваження (права та обов'язки) судді Конституційного Суду України – наступний елемент його правового статусу.

Принцип законності – це принцип точного і повсюдного виконання всіма органами держави, посадовими особами та громадянами вимог закону [72, с. 45]. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Органи судової влади здійснюють правосуддя. Конституційна судова реформа 2016 р. вилучила Конституційний Суд України із системи судоустрою. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції з чітко визначеними повноваженнями у сфері конституційного контролю. Стаття 10 зазначеного вище Закону вказує, що суд є повноважним здійснювати конституційне провадження, якщо у його складі є щонайменше 12 суддів Конституційного Суду, які набули повноважень згідно зі ст. 17 цього Закону. Здійснення конституційного провадження Конституційним Судом передбачає виникнення процесуальних правовідносин, основним учасником яких є Суддя, який наділяється відповідними повноваженнями (правами та обов'язками).

А.М. Івановська поділяє суб'єктів процесуальних відносин за ступенем участі у процесі реалізації конституційного контролю на дві групи: 1) основні (орган конституційного контролю як організатор відповідної процедури); 2) другорядні (суб'єкти, пов'язані з процесом реалізації конституційного контролю, які сприяють його реалізації) [73, с. 11, 23]. Ключовим суб'єктом конституційного юрисдикційного процесу, на думку О.М. Спінчевської, є Конституційний Суд України. У складі Суду діють Велика палата, два сенати та шість колегій, які у межах визначених згаданим законом повноважень щодо конституційного провадження діють як Конституційний Суд України і мають статус його органів. При цьому представницькі, організаційні, розпорядчі функції здійснюють Голова Конституційного Суду України, його заступник, секретарі колегій [74, с. 136]. Дійовими особами цих органів Суду є судді. Крім того, ст. 40 Закону передбачає створення постійних комісій Суду, які є допоміжними органами Суду з питань організації його внутрішньої діяльності. У них також працюють судді Конституційного Суду.

Поділяємо думку С.П. Рабіновича про те, що Голова Конституційного Суду є не стільки процесуальною, скільки політичною фігурою, має додаткові ресурси владного впливу на конституційне судочинство, найважливішим із яких є можливість формування порядку денного засідань Суду. Вчений зазначає, що лише троє вихідців із академічного

поля, які в минулому перебували на посадах професорів права, стали очільниками Суду. Це свідчить про відносно незначну вагу «наукового» капіталу при визначенні претендентів на посаду голови Суду. У більшості випадків значно більше значення мали, радше, такі чинники як досвід керівної роботи і особиста лояльність до Глави держави [75, с. 249, 250].

Повноваження судді Конституційного Суду України, як складова його правового статусу, можуть бути представлені як сукупність його прав та обов'язків. Підтримуємо думку авторів посібника «Конституційна юстиція» про те, що права судді Конституційного Суду України запропоновано поділяти за змістом на такі види: 1) статусні права; 2) функціональні права; 3) соціально-особистісні права [10, с. 73].

До статусних належать права, що встановлюють та закріплюють правовий статус судді Конституційного Суду України та засвідчують особливості його реалізації, а саме: право на зайняття посади судді Конституційного Суду України; право на відставку або звільнення з посади за власним бажанням; право на повагу до судді Конституційного Суду України; право на особисту та майнову недоторканість [10, с. 73]. Про ці права частково говорилося вище.

До функціональних належать права, що сприяють реалізації функцій Конституційного Суду України та забезпечують виконання суддею Конституційного Суду України покладених на нього обов'язків, а саме: право отримувати в установленому порядку інформацію та матеріали, необхідні для виконання посадових повноважень; права, пов'язані з прийняттям рішення та наданням висновку, а також з участю в їх підготовці згідно з посадовими обов'язками, у тому числі право на власний розсуд; право судді Конституційного Суду України викласти окрему думку; право публічно висловлювати свою думку з питань провадження у Конституційному Суді України; право на забезпечення необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов здійснення посадових повноважень та ін. [10, с. 73].

Суддя здійснює попередню підготовку питань, що їх розглядають Велика палата, сенат, колегія суддів Конституційного Суду України, та бере участь у розгляді справ (ст. 148 Конституції України, ст.ст. 9, 10, ч. 4 ст. 18 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р.) [74, с. 136]. Частина 1 ст. 44 Закону передбачає створення Секретаріату Суду, який здійснює організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Суду. Відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 59 Закону, суддя-доповідач дає доручення відповідним підрозділам Секретаріату та встановлює строки їх виконання. Відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону суддя Конституційного Суду України може мати двох наукових консультантів і помічника, посади яких належать до посад патронатної служби. Ці працівники виконують доручення судді зі справ конституційного провадження і підпорядковані йому безпосередньо.

Соціально-особистісними є права, що забезпечують реалізацію суддею Конституційного Суду України належних йому конституційних прав та основних свобод, закріплюють можливість користуватися соціальними благами, встановлюють певні переваги, пільги, а саме: право на державний захист; право на одержання винагороди за здійснення посадових повноважень; право на пенсійне забезпечення; право на забезпечення посадових потреб; право на відпочинок; право на можливість підвищення кваліфікації та здобуття досвіду та ін. [10, с. 73 – 74]. Ці права, переважно, передбачені Главою 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р.

Обов'язки судді Конституційного суду України сформульовані у Конституції і Законі досить розпливчато. Так, наприклад, ч. 5 ст. 148 Конституції вказує на те, що суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої. Ця конституційна заборона зобов'язує суддю до певної поведінки. Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону, суддя Конституційного Суду за межами обговорення справи при її розгляді в Суді не надає жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у провадженні Суду. Тобто Закон встановлює обов'язок судді не коментувати справи, що розглядаються Судом.

Для розгляду цього питання необхідно звернутися до положень ст. 10 Загальної декларації прав людини [76], яка встановлює, що кожна людина на основі повної рівності має право на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. Звідси, Р.А. Крусян виокремлює такі загальні стандарти етичної поведінки суддів: компетентність, ефективність, справедливість, незалежність, безсторонність [29, с. 182]. З них же впливають й обов'язки суддів, які досить детально розкриті у Бангалорських принципах поведінки суддів 2006 р. [77]. Зокрема, до таких принципів віднесено принцип об'єктивності судді, який має проявлятися не тільки у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття. Але це не тільки принцип, а й обов'язок, якого має дотримуватися суддя здійснюючи свої повноваження. Далі принцип дотримання етичних норм, який, зокрема, означає обов'язки щодо: недопущення прояву некоректної поведінки; прийняття ряду добровільних обмежень; уникнення ситуацій, що могли б викликати обґрунтовану підозру чи створити видимість наявності у судді певних схильностей чи упередженого ставлення та ін. Принцип рівності, який означає забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання, що має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків. Ці принципи і обов'язки є універсальними критеріями правомірності поведінки суддів як під час здійснення свої повноважень у суді, так і поза межами їх роботи.

Гарантії діяльності та юридична відповідальність судді Конституційного Суду України – суттєва частина характеристики правового статусу цього працівника. Під незалежністю суду розуміється правова захищеність суддів при виконанні ними своїх обов'язків. Відповідно до загального права судді мають недоторканість та імунітет від судового переслідування за дії, вчинені ними на посаді [Цит. за 80, с. 548]. Тому, як вірно зауважує М.С. Кельман, основою правового статусу суддів Конституційних Судів є їх незалежність при реалізації функцій конституційного контролю, яка пов'язана з такими принципами, як індивідуальна незалежність, недоторканність, несумісність, неможливість замінити суддю у період виконання ним своїх повноважень [9, с. 15, 18].

На гарантії діяльності суддів звертає увагу й Конституційний Суд України, зокрема, у Рішенні від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) вказується: «визначені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів як необхідні умови здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом мають бути реально забезпечені» [81].

Розуміння Конституційного Суду України як спеціалізованого на вирішенні конституційно-правових спорів органу судової влади обумовлюють також визначені у чинній редакції ст. 149 Основного Закону України положення щодо гарантій незалежності і

недоторканності його суддів, які є практично ідентичними тим, що установлені у ч.ч. 1 - 4, 8 ст. 126 Конституції України для суддів судів загальної юрисдикції (не беручи до уваги певних відмінностей, обумовлених особливостями повноважень, засадами організації та діяльності Конституційного Суду України) [78, с. 35]. Така позиція цілком обґрунтована, хоча й потребує певного уточнення.

Частина 1 ст. 129 Конституції України передбачає, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. О.В. Мінченко наголошує на тому факті, що попередня редакція ст. 129 Конституції закріплювала припис, відповідно до якого суддя визнавався незалежним і підпорядковувався лише закону. В чинній редакції – суддя керується правом, а не законом, що, на її думку, цілком відповідає концепції правової держави та доктрині верховенства права [16, с. 368]. На наш погляд, відбулось деяке корегування норми про незалежність судді під час здійснення правосуддя, звуження змісту цієї норми, не зважаючи на те, що про незалежність судді в Конституції згадується тричі (у ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129 та ч. 1 ст. 149). Попередня редакція норми ч. 1 ст. 129 Конституції підкреслювала зв'язок діяльності судді з об'єктивною реальністю, якою виступає закон. А тому вилучення з цієї норми положень про підпорядкування судді закону (особливо процесуальному – *прим. автор.*), є помилковим. Уявляється, що ця норма Конституції має бути викладена у такій редакції: «Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним, підпорядковується закону, а при вирішенні справ керується принципом верховенства права».

Говорячи про незалежність суддів Конституційного Суду України, необхідно також вказати на принцип їх рівності, як основу їх незалежності у межах державного органу. Хоч цей принцип не має чіткого відображення у новій редакції Конституції України, Законі України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. та Регламенті Конституційного Суду України 2018 р., однак його зміст впливає із ряду їх положень. Зокрема, судді мають рівні можливості обиратись на адміністративні посади в Суді (ч.ч. 4–5 ст. 33, ч. 2 ст. 34, ст.ст. 36–37 Закону та ін.), у ході конституційного провадження із тлумачення Конституції України чи її окремих положень мають рівну можливість виступати та ставити питання на засіданнях Великої палати й Сенату (п. 6 ч. 4 § 53, п. 4 ч. 4 § 54, п. 1 ч. 5 § 57 Регламенту та ін.) та викладати свої думки з питань, що обговорюються, вносити пропозиції, поправки до проекту акту Суду (ч. 8 § 53, ч. 9 § 55 Регламенту та ін.) [21, с. 75]. Інший аспект рівності суддів виявляється у забороні заохочення суддів Конституційного Суду з боку керівництва Суду, інших державних органів чи громадських об'єднань. Так, згідно з ч. 6 ст. 18 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р., суддю Конституційного Суду під час перебування на посаді не може бути нагороджено державними нагородами України, відзнаками, спеціальними званнями України, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами, за винятком нагородження за проявлену ним особисту мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя.

Наступний аспект гарантування незалежності судді Конституційного Суду полягає в законодавчій реалізації принципу несумісності, який запроваджено з метою сприяння незалежності суддів під час здійснення ними правосуддя [26, с. 61]. Ю.М. Грошевий у свій час писав, що винесення суддею обґрунтованого рішення у справі базується на його внутрішньому переконанні та вивченні доказів у справі. «Переконання судді є об'єктивним, оскільки воно формується в процесі і на основі повного, всебічного та об'єктивного розгляду всіх обставин справи у їх сукупності та взаємозв'язку» [79, с. 13]. Запобіжники

негативним впливам на суддів передбачає норма ч. 5 ст. 148 Конституції України, відповідно до якої суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої. Автори посібника «Конституційна юстиція», в цьому плані, вказують на надзвичайно важливий аспект характеристики незалежності у правовому статусі суддів Конституційного Суду України – це їх політична нейтральність, якою вони мають керуватись. На їх думку, з формально-юридичного погляду, це передусім передбачає, що суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти до них прихильність. Водночас дотримання політичної нейтральності цим не вичерпується і загалом означає заборону судді Конституційного Суду України на участь у будь-якій політичній діяльності [10, с. 70].

М.С. Кельман звертає увагу на те, що законодавство Австрії, Іспанії, Італії, ФРН, Франції передбачає високий рівень матеріальної винагороди, наявність підстав для відводу суддів конституційних судів, а також визначає особливий порядок розв'язання питань про притягнення до юридичної відповідальності, в тому числі і кримінальної [9, с. 15]. Проблема належного матеріального забезпечення суддів, як гарантії неупередженого здійснення правосуддя, не нова і вирішується давно й по-різному. Так, наприклад, в Англії законодавчі норми передбачали оплату суддів із так званого консолідованого фонду, тобто бюджетного фонду, що мав фіксований характер і втулювався у парламенті без детального обговорення [Цит. за 80, с. 548].

Окремі аспекти даної тематики знайшли відтворення на рівні офіційної конституційної доктрини, творцем якої є Конституційний Суд України [69, с. 113]. Для прикладу можна навести юридичні позиції Суду щодо матеріальних гарантій незалежності суддів у Рішенні від 24 червня 1999 р. № 6-рп/99 (справа про фінансування судів): «однією з конституційних гарантій незалежності суддів є особливий порядок фінансування судів, а важливим механізмом їх забезпечення є встановлений частиною першою статті 130 Конституції України обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів <...> що має обмежити будь-який вплив на суд і спрямований на гарантування судової діяльності на основі принципів і приписів Конституції України» [82].

Тривалий час гарантіями діяльності суддів вважається практика кримінально-правової та цивільно-правової відповідальності за «неповагу до суду», а також заборона обговорення і коментування дій суддів при вирішенні ними конкретних справ [Цит. за 80, с. 548, 549]. Так, ч. 5 ст. 185-3 КУпАП [83] передбачає адміністративну відповідальність за прояв неповаги до Конституційного Суду України під час конституційного провадження. Частина 4 ст. 149 Конституції України передбачає, що суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Питанням же відповідальності суддів Конституційного Суду України буде присвячено окрему публікацію.

Безумовно в рамках одного дослідження неможливо розкрити усі проблеми правового статусу суддів Конституційного Суду України, а його автори здійснили лише спробу поглянути на них із трудо-правової точки зору.

Висновки і напрямки для майбутніх досліджень. Підсумовуючи викладене вище, можна дійти наступних висновків:

1. Правовий статус судді Конституційного Суду України є спеціальним різновидом професійного статусу, оскільки йдеться про виняткові правові можливості посадової особи органу конституційної юрисдикції, якій надаються відповідні правові можливості для ефективного здійснення своєї професійної діяльності. Таке бачення цієї проблеми найбільш чітко обґрунтовує єдність і диференціацію правового статусу суддів в системі судоустрою України та суддів єдиного органу конституційної юрисдикції.

2. Зміст правового статусу судді Конституційного Суду України становлять: вимоги до судді Конституційного Суду України; процедури набуття та припинення повноважень судді Конституційного Суду України; повноваження (права та обов'язки) судді Конституційного Суду України; гарантії діяльності судді Конституційного Суду України та юридична відповідальність судді Конституційного Суду України.

3. Першочергово слід говорити про формування професійних вимог до судді Конституційного Суду України, які є критеріями відбору осіб, які претендують на зайняття цієї посади. У Конституції та спеціальному законі вони дещо змінилися. Зміни у законодавстві про громадянство України можуть призвести до проблем при прийнятті Присяги судді Конституційного Суду України особами з множинним громадянством, особливо, у частині урочистого присягання на вірність Україні.

Знання і розуміння державної мови у професійній діяльності судді Конституційного Суду України має бути значно суттєвішим, особливо у контексті правотлумачної діяльності Суду. Необхідно розробити і затвердити Методику перевірки рівня знання державної мови кандидатом на посаду судді Конституційного Суду України. Юридична лінгвістика має стати складовою освітнього процесу підготовки вітчизняних правників, як і володіння декількома іноземними мовами для належного розуміння оригінальних правничих текстів.

Вимоги щодо наявності у претендентів на посади суддів Конституційного Суду України вищої юридичної освіти не змінилися. Відбулися зміни в тривалості стажу професійної діяльності та формулювання сфер їх здобуття. Можна стверджувати, що зміст попереднього терміну «стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом» та зміст чинного терміну «стаж професійної діяльності у сфері права», тотожні. Збільшення стажу професійної діяльності у сфері права для роботи на посаді судді Конституційного Суду України слід вважати обґрунтованим. Необхідно також передбачити для претендентів на посади суддів Конституційного Суду України ценз осілості у 10 років, так як і для тих, хто претендує на посаду Президента України.

4. Стаття 2 Методології оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права не обґрунтовано розширила зміст критерію «високі моральні якості» у частині законності джерел походження майна та відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам. Для оцінки моральних якостей претендентів на посаду судді Конституційного Суду України необхідно використовувати ценз законослухняності, критерії якого, деякою мірою, закріплені в Правилах професійної етики судді Конституційного Суду України.

5. Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права визначила перелік знань, необхідних для виконання повноважень судді Конституційного Суду, які оцінюються Дорадчою групою. Тобто Дорадча група, яка затвердила цю Методологію, визначила рівень компетентності, яким має володіти претендент на посаду

судді Конституційного Суду України. Це не відповідає Закону «Про Конституційний Суд України» 2017 р. та КЗпП України. Органом, який визначає рівень компетентності у сфері права для суддів Конституційного Суду України є Конституційний Суд. Дорадча група уповноважена законом лише визначати методологію оцінювання цього рівня у претендентів на посаду судді цього Суду (тобто не які знання, а як їх оцінювати).

Значну частину фахових знань особа отримує не в закладі вищої освіти, а під час практичної діяльності. Систему знань, необхідних для виконання повноважень судді Конституційного Суду, складають: а) знання, які формують правосвідомість судді; б) знання, які формують правовий світогляд судді; в) знання, які формують глибоке розуміння національної і міжнародної правових систем; г) знання про Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції; ґ) знання, які формують практичні навички правника (правила тлумачення, правозастосування, юридичної аргументації, юридичної техніки тощо).

Формулювання у законах правових основ діяльності суддів на принципі верховенства права, дає підстави стверджувати, що подібна поведінка має ґрунтуватися на високому рівні правосвідомості судді та сформованому правовому світогляді. Будь-які методики, які використовуються для перевірки відповідності претендентів на посаду судді Конституційного Суду України, мають містити питання, які виявляють професійну придатність особи з точки зору наявності базових професійних правничих установок, необхідних для здійснення конституційного правосуддя. Знання, які формують глибоке розуміння національної і міжнародної правових систем, також безпосередньо пов'язані з формуванням світогляду правника, його ціннісних орієнтацій, переконань, стійкості до політичних коливань у державі й світі.

6. Суддя Конституційного Суду України працюючи з особливим нормативним матеріалом – положеннями Конституції – виступає одночасно суб'єктом як офіційного (судово-конституційного), так і доктринального тлумачення норм Конституції та законів України. Тому професійна діяльність судді органу конституційної юрисдикції потребує не стільки правозастосовчих навичок, стільки здатності до науково-дослідницької роботи, тобто наявності навичок ученого. Не зважаючи на високу залученість учених-правників до роботи в Конституційному Суді України, потреба у набутті знань і практичних навичок із юридичної аргументації та юридичної техніки, для суддів та працівників Секретаріату Суду є вкрай необхідною, оскільки це впливає на якість прийнятих Судом рішень і висновків.

7. Запровадження конкурсного відбору на посади суддів Конституційного Суду України – важливий крок у покращенні якості суддівського корпусу цього Суду. Проте, доповнення Закону «Про Конституційний Суд України» 2017 р. главою 2⁻¹, у нинішній її редакції, занадто ускладнило механізм відбору суддів, не додало йому прозорості. Положення цієї глави Закону «переклали» відповідальність за проведення конкурсу із суб'єктів, яких уповноважувала на це ст. 10-1 Закону, на Дорадчу групу. Передбачення Конституцією України конкурсного відбору на посаду судді Конституційного Суду України, логічно передбачає й створення Конкурсної комісії при Конституційному Суді (за аналогією з Дорадчою групою) та наділення її повноваженнями, необхідними для оцінки претендентів на відповідність критеріям, передбаченим Правилами професійної етики судді Конституційного Суду України та Професійним стандартом.

8. Конституційні зміни 2016 р. заклали підвалини посилення незалежності суддів Конституційного Суду. Зокрема, Закон «Про Конституційний Суд України» 2017 р. розмежує поняття «набуття особою статусу судді Конституційного Суду України» та

«набуття повноважень суддею Конституційного Суду України», а тому, відповідно, статус судді набувається на підставі акту суб'єкта призначення, а повноваження – на підставі складення суддею присяги на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Крім того, припинення повноважень судді Конституційного Суду і звільнення судді цього Суду з посади настає за різних підстав і за різними процедурами. Підстави припинення повноважень судді Конституційного Суду дуже схожі на підстави припинення трудового договору, що їх передбачає ст. 36 КЗпП України, а тому Закон передбачає спрощену процедуру припинення трудових відносин із суддею. Законом передбачено чотири підстави для звільнення судді Конституційного Суду з посади, що пов'язані з різними причинами. Рішення про звільнення судді з посади ухвалюється Судом щонайменше двома третинами від його конституційного складу на спеціальному пленарному засіданні. Це додаткова юридична гарантія незалежності для суддів Конституційного Суду.

9. Здійснення конституційного провадження Конституційним Судом передбачає виникнення процесуальних правовідносин, основним учасником яких є Суддя, що наділяється відповідними повноваженнями (правами та обов'язками). Дійовими особами органів Конституційного Суду (Великої палати, сенатів, колегій, постійних комісій) є судді, які мають статусні, функціональні та соціально-особистісні права. Обов'язки судді Конституційного суду України сформульовані у Конституції і Законі досить розпливчато. Виокремлюють загальні стандарти етичної поведінки суддів: компетентність, ефективність, справедливість, незалежність, безсторонність, із них же виводяться й обов'язки суддів, що ґрунтуються на Бангалорських принципах поведінки суддів 2006 р.

10. Гарантії незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України практично ідентичні тим, що установлені у Конституції для суддів судів системи судоустрою, за деякими нюансами, обумовленими статусом органу конституційної юрисдикції. Не можна нехтувати корегуванням конституційної норми щодо незалежності судді, а саме вилучення з редакції ч. 1 ст. 129 Конституції норми про підпорядкування судді закону. Звуження змісту цієї норми є помилковим.

Говорячи про незалежність суддів Конституційного Суду України, необхідно також вказати на принцип їх рівності, як основу незалежності суддів в межах державного органу. Судді мають рівні можливості обиратись на адміністративні посади в Суді, рівну можливість виступати та ставити питання на засіданнях Великої палати, Сенату чи Колегії. Інший аспект рівності суддів виявляється у забороні заохочення суддів Конституційного Суду з боку керівництва Суду, інших державних органів чи громадських об'єднань. Надзвичайно важливий аспект характеристики незалежності у правовому статусі суддів Конституційного Суду України – це їх політична нейтральність, якою вони мають керуватись.

Належне матеріальне забезпечення суддів, як гарантія неупередженого здійснення правосуддя, знайшло закріплення на рівні офіційної конституційної доктрини, творцем якої є Конституційний Суд України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Україна, 1996. – 54 с.

2. Ольга Макогон. Посібник з управління персоналом: Програма ООН із відновлення та розбудови миру (UNRPP). – Київ, 2021. – 164 с.

3. Різник С.В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дис... докт. юр. наук: 12.00.02 / Різник Сергій Васильович. – Київ, 2021. – 473 с.

4. Кодекс законів про працю України. Затверджений Законом УРСР від 10 грудня 1971 року. – Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – додаток до №50. – ст. 375.

5. Регламент Конституційного Суду України. Ухвалений на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>

6. Олександр Петришин. Праворозуміння у вітчизняній юриспруденції: на шляху до інтегративного підходу // Публічне право. – 2017. – № 3 (27). – С. 9-17.

7. Рішення Конституційного Суду від 26 березня 2024 р. № 3-р(II)/2024 у справі за конституційною скаргою Євграфової Єлизавети Павлівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 7 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII (про єдиний статус суддів в Україні) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-24#Text>

8. Обрусна С.Ю. Адміністративно-правові засади реформування судової системи України: дис. .. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 430 с.

9. Кельман М.С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права: автореф. дис... канд. юрид. н.: 12.00.02 / Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. – Київ, 2001. – 23 с.

10. Терлецький Д.С., Батан Ю.Д., Запорожець В.І. Конституційна юстиція: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Д.С. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с.

11. Бокоч М.В. Місце і роль рішень Європейського суду з прав людини у системі джерел конституційного права: дис... канд. юр. наук: 12.00.02 / Бокоч Марина Василівна. – Ужгород, 2021. – 196 с.

12. Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 35, ст. 376.

13. Закон України від 18 червня 2025 р. № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-20#Text>

14. Крок до повернення біженців чи чистка від зрадників. Що змінює законопроект про множинне громадянство в Україні? Розповідає адвокатка Поліна Марченко // <https://forbes.ua/leadership/krok-do-povernennya-bizhentsiv-chi-chistka-vid-zradnikiv-shcho-zminyue-zakonoproekt-pro-mnozhinne-gromadyanstvo-v-ukraini-rozpovidae-advokatka-polina-marchenko-23062025-30747>

15. <https://ua.immigrant.today/canada/17740-prisjaga-na-gromadjanstvo-vazhliv-zmni.htm>

16. Мінченко О.В. Юридико-лінгвістична теорія правознавства: дис... докт. юр. наук: 12.00.01 / Мінченко Ольга Василівна. – Київ, 2020. – 452 с.

17. Коваль Н.Є. Юридична лінгвістика – перспективний напрям дослідження

юридичного дискусю. Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (24 квіт. 2015 р., Одеса). Одеса, 2015. С. 120–121.

18. Порядок перевірки рівня володіння державною мовою. Затверджено Рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови від 13 травня 2021 року № 20 (у редакції рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 26 грудня 2023 р. № 474). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08 липня 2021 р. за № 897/36519 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0897-21#Text>

19. Де можна знайти виданий сертифікат про рівень володіння державною мовою? // <https://mova.gov.ua/gromadskosti/zapitannya-vidpovidi/de-ya-mozhu-znajti-informaciyu-stosovno-vidanih-sertifikativ-pro-riven-volodinnya-derzhavnoyu-movoyu>

20. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

21. Богданевич Т.С. Офіційне тлумачення Основного Закону Конституційним Судом України: дис... докт. філософії: 081 «Право» / Богданевич Тетяна Станіславівна. – Київ, 2019. – 244 с.

22. John Bridge, Constitutional Guarantees of the Independence of the Judiciary, vol. 11.3 Electronic journal of comparative law (December 2007) // <http://www.ejcl.org/113/article113-24.pdf>.

23. Огляд круглого столу «Науково-доктринальне забезпечення розвитку конституційної юстиції в Україні» (19 червня 2015 року, м. Київ) // Вісник Конституційного Суду України. № 4. 2015. С. 74–91.

24. Різник С., Федоренко В. Поновлення авторитету Конституційного Суду України як запорука ефективного функціонування держави // Право України. 2015. № 5. С. 97–110.

25. Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 49, ст. 272.

26. Омелян С.Б. Порядок формування органів конституційної юстиції в демократичних державах світу як основна передумова незалежності конституційного правосуддя // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Серія Право. Випуск 36. Том 1. – С. 58 – 62.

27. <https://old.vkksu.gov.ua/ua/news/pro-obrachuwannia-stazu-profiesijnoi-diiialnosti-u-sfieri-prawa-widpowidno-do-wimog-statti-69-zakonu-ukraini-pro-sudoustrij-i-status-suddiw/>

28. Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545.

29. Крусян Р.А. Реформування системи судоустрою України: досвід, сучасність, тенденції: дис... канд. юр. наук: 12.00.10 / Крусян Роман Андрійович. – Одеса, 2018. – 242 с.

30. Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права. Ухвалено Протоколом № 2 засідання Дорадчої групи експертів від 04 грудня 2023 р. // https://ccu.gov.ua/sites/default/files/metodologiya_dge.pdf

31. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.

32. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія / Мін-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ: ВАІТЕ, 2018. 908 с.

33. Кодекс суддівської етики: затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. Із змінами, внесеними згідно з Рішенням З'їзду суддів від 18.09.2024 р. //

URL: [court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf)

34. Про затвердження Коментаря до Кодексу суддівської етики: рішення Ради суддів України від 4 лютого 2016 р. № 1 // URL: http://zib.com.ua/ua/121844-opublikovano_komentar_do_kodeksu_suddivskoi_etiki

35. Костюк О.М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: дис.... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 221 с.

36. Правила професійної етики судді Конституційного Суду України. Затверджені Постановою Конституційного Суду України від 22 липня 2025 р. № 21-п/2025 // https://drive.google.com/file/d/1X9_FMRqKCCYcV9e0Nwc4Vhds918pJi2N/view

37. Черняк О. Рішення Європейського суду – джерело права для українського правосуддя? // Юридична газета. 2013. № 12. С. 44-45.

38. <https://lpd.court.gov.ua/>

39. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції 1997-2023 / вступ С.П. Головатого; упоряд. С.П. Головатий, В.М. Бесчастний, Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Ю.М. Михеєнко. Київ: ВАІТЕ, 2024. 448 с.

40. Матвеев С.О., Лясота Л.І. Економічна соціологія // http://tourlib.net/books_others/matveev91.htm.

41. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. – К.: Ваіте, 2021. – 528 с.

42. Аарон Барак. Суддівський розсуд. — Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2022. — 320 с.

43. Селіванов О.А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: автореф. дис... канд. юрид. н.: 12.00.02 / Ін-т закон-ва Верх. Ради України. – Київ, 2017. – 22 с.

44. Михайло Савчин. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005–2020: монографія. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2020. 384 с.

45. Лемак В.В. Загальна теорія права: між зміною парадигми і пошуком структури // Публічне право. 2017. № 3. С. 40–48.

46. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія / О.О. Уварова. – Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. – 196 с.

47. Sprache Recht. Glossar Rechtslinguistik // URL: <http://www.rechtslinguistik.de>

48. Martinek Michael. Der Eurojurist – Zum Paradigmenwechsel in der deutschen Juristenausbildung vom national-staatlichen Justizjuristen zum kosmopolitischen Rechtsmanager // URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/60541619.pdf>

49. Schütz Thorsten. Klein, aber fein: „Europäische Rechtslinguistik“ an der Universität zu Köln // URL: <http://www.kk-studienberatung.de/blog/rechtslinguistik-universitaet-zu-koeln.html>

50. Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2019 р. № 11-п/2019 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151⁻² Конституції України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text>

51. Матеріали справи № 1-182/2018 (4165/19) до Рішення КСУ № 11-п/2019 // <https://ccu.gov.ua/docs/2925>

52. Антошкіна В.К. Правова природа, роль, значення та підстави тлумачення

конституційного суду і доктринального тлумачення, їх взаємозв'язок // Часопис Київського університету права. – 2020. – № 1. – С. 33 – 38.

53. <https://ccu.gov.ua/judge/1844>

54. Поличко Т.В. Верховенство конституційних норм у національній системі права: порівняльно-аналітичне дослідження: дис... канд. юр. наук: 12.00.02 / Поличко Тетяна Вікторівна. – Ужгород, 2020. – 209 с.

55. Гіда О.С. Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. – К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2010. 260 с.

56. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві // Вісник Конституційного Суду України. – 2016. – № 6. – С. 167 – 180.

57. Фахове обговорення питань щодо формування правничого обґрунтування в конституційному судочинстві // <https://ccu.gov.ua/novyna/fahove-obgovorennya-pytan-shchodo-formuvannya-pravnychogo-obgruntuvannya-v-konstytucijnomu>

58. Dworkin R. Taking rights seriously. Harvard University Press, 1978. 371 p.

59. Бесчастний В.М., Корнієнко П.С., Щербина В.І., Соцький А.М. Конституційне право України: навч. посіб. Черкаси. Видавець Вовчок О.Ю. 2023. 670 с.

60. Терела Г.В. Юридична техніка та складання процесуальних документів: навчально-методичний посібник. – Полтава: Полтавський університет економіки і торгівлі, 2016. – 213 с.

61. Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

62. Крусян Р.А. Етичні вимоги до статусу судді: міжнародні стандарти та вітчизняні конституційно-правові новели. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. статей. Чернівці, 2018. № 2. С. 16-27.

63. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоду ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014р. // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

64. Айріян К.Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції: дис... канд. юр. наук: 12.00.02 / Айріян Крістіна Борисівна. – Київ, 2015. – 267 с.

65. Яковлев А.А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності // Вісник Національної академії правових наук України. – 2016. – № 2 (85). – С. 47 – 58.

66. Барабаш Ю.Г. Реформування систем призначення суддів Конституційного Суду України як напрямок зниження конфліктності у його діяльності / Ю.Г. Барабаш // Право і безпека. – 2007. – Т. 6, № 2. – С. 10–14.

67. Положення про Дорадчу групу експертів. Затверджено Протоколом №1 засідання Дорадчої групи експертів від 12 листопада 2023 р. Зі змінами, затвердженими Протоколом № 10 засідання Дорадчої групи експертів від 30 травня 2024 р. // https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_06_polozhennya_pro_dge_zminy_final.pdf

68. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 січня 2025 р. у справі № 990/131/24 // <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124472197>

69. Багрій О.І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами

практики Конституційного Суду України): дис... канд. юр. наук: 12.00.02 / Багрій Олена Ігорівна. – Ужгород, 2016. – 239 с.

70. Про звільнення С. Станік з посади судді Конституційного Суду України: Указ Президента України від 1 травня 2007 р. № 370/2007 // Офіційний вісник Президента України. – 2007. – № 6. – Ст. 101.

71. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 27 квітня 2020 р. у справі №826/10854/17 // https://reyestr.court.gov.ua/Review/88933220?fbclid=IwAR2QtiRZEV4vazMEi3wk_T5Xs04LaqoH05oCpueP-eW3E0sEKvoZ6zxcJsk

72. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 768 с.

73. Івановська А.М. Конституційний контроль в системі державного контролю: теоретико-правові та праксеологічні засади: автореф. дис... докт. юрид. н.: 12.00.02; 12.00.07 / Ін-т законодавства Верх. Ради України – Київ, 2021. – 42 с.

74. Спінчевська О.М. Конституційний юрисдикційний процес в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення: монографія. – Київ: КНТ, 2022. – 246 с.

75. Сергій Рабінович. Чи можлива деполітизація конституційного правосуддя України? // *Ideology and politics journal*. 2021. № 2(18). С. 235 – 259.

76. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

77. Бангалорські принципи поведінки суддів. Схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р. № 2006/ 23 // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text

78. Олександр Констинтий. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі державної влади (за результатами внесення змін до Основного Закону в частині правосуддя) // *Український часопис конституційного права*. – 2018. – № 3. – С. 31 – 38.

79. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков: Вища школа, 1975. – 143 с.

80. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: Монографія. – К.: Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

81. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 49. – Ст. 3220.

82. Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 1999 р. № 6-рп/99 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99#Text>

83. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>